

AITZINEUSKARAREN GRAMATIKARANTZ (MALKAR ETA OSINETAN ZEHAR)

Joseba A. Lakarra

JUMI-UPV/EHU

0. Duela 30 urte*

Gogoan ditut 1980-81eko “Euskara II”-ko eskolak: aurreko urtean irakurria nuen (ulertzea besterik da) *Gramatika bideetan* “iraultzailearen” egileak berak eman behar zituen, zizkigun hobe, Gasteizko Fakultatean —oraindik Apaizgaitegi apaizgabeko geletan, noski— euskal sintaxi berriaren oinarriak; eta hori, gainera, “hizkuntzalaritza-arkeologia”-ren zale (*Egin dixi*) omen zen Mitxelenak hara deitua.

Nekez ahantz nezake zeinen erakargarri egiten zitzaizkidan Patxiren azalpenak eta, batez ere, haren galdera etengabeak eta —gehienik— haren azalpen eta galderetarik sortzen eta kateatzen ziren galdera eta azalpen askori (eta niri) artean bururatugabeak: “-Ta, esaldi hau onargarria da zuentzat?”, “-Eta aditza aurrera eramaten badugu?”, “-Eta erdi-aldean?”, “-Eta pluralean jartzen baditugu?”, “Esaldi honek esanahi bakarra ala gehiago ote du?”, “-Eta adberbioak tokialdatuz?”, “Ederki, azkenik (??), biak gaizki, baina zein zein baino okerrago ala berdin-berdin?”... ordu osoan honela eta hurrengo egun, aste eta hilabeteen antzera. Bazirudien euskaldunok ere (euskaldun zaharrek batez ere) zeresana genuela euskal gramatika kontuetan, On Seberrek mende erdi lehenago garbi asko arautua eta amaitua utzi ez balu legez, urte haietan-txe arautu eta itxi ziren beste zenbait Araudi edo Arautegi garrantzitsu bezala.

Gutxitan legez, irakurriaren aurrean asko irabazten zuen eskolan entzunak eta ikasiak, aurrera eta atzera, gora eta behera, ezaba eta erants, zuhaitzak altxa, adarrak moz edo txerta... ikerketa borborrean eta pilpilean, (inoiz egun batetik bestera, ez soilik idaztaldi batetik hurrengora!), baten batek zerbait eskolastikoago eta aldaezinago nahiko bide zukeen arren. *Erderismos* eta *Aspects of the theory of syntax*, “Galdegaia eta mintzagaia”, “Is Basque a SOV language?”, *Syntactic Structures* eta Victor Sánchez de Zavala madrildar donostiratuaren bilduma bikoitza (Lakoff biak, McCowley eta Ross Chomsky eta Jackendoff-en aurka), Villasanteren harako haiek (Mitxelenaren ohar beraturugabeak eta guzti) eta E. Bach-en *Syntactic theory* bikaina ahaztu gabe..., uste dut gure artean enparatuko ikasgaietan ari ziren irakasleek ez zutela lortu —urte hartan eta

* Lan hau MCyT-ak eta MEC-ak lagundutako bi ikerketa proiektuekin lotzen da: “Monumenta Linguae Vasconum: I” (2002-2005) eta “Monumenta Linguae Vasconum: II” (2005-2008).

Eskerrak bihoazkie Gidor Bilbao, Ricardo Gómez, Julen Manterola, Céline Mounole eta Blanca Urgell taldeko kideei, eta baita Javi Ormazabali ere lan honetan eta berari lotutako nire beste zenbaiteko puntu batzuez izandako gogoeta- eta bibliografia-trukaketarengatik; horrek ez ditu bertako akats eta ga-bezien errudun bilakatzen, noski.

beste hainbatetan ere— Patxik berean lortu adinako zaletasunik ikasleotan eskoletan usaitu edo aditutakoa geure kasa dastatzeko eta are hartaz betekada on bat egiteko ere.

Geroztik ezin esan nire lanean sintaxia ez asko ez gutxi garatu dudarik, baina bai begiratu dudala, urrutitik bada ere, Patxiren lana berak orduan txertatu zigun interes, errespetu eta are miresmenarekin ere. Itxadoten dut, gainera, oraindik Patxik emango digula urte askoan horretarako arrazoi eta biderik.

1. Aitzineuskararen gramatikaz: nondik norantz?

1.1. Aitzinekoak

Ondorengo orrialdeetan adizki sintetikoan —eta horien ingurumariaren alderdi batzuen— jatorria etorkizunean aztertu ahal izateko zenbait oinarri jarri nahi izan dugu; helburu horrekin hipotesi bat landuaz joateko, ezinbesteko iruditu zaigu gure ikuspegi honetan aitzineuskararekin paralelismoak dituzten edo izan zitzaizketen hizkuntzen egituraz eta historiaz ezagutzen ditugun datu eta hipotesi arrazoizkoenak aurkeztea edota horretan saiatzea bederen. Aditz irregular, ustez soilletan, diren morfema fosilduez aritu (cf. Lakarra 2006b, 2006c, 2007a)¹ eta **e-*, **da-*, *ra-* eta **da-ra-* aurrizkien bitartez sortu eratorriak ezabatzean gelditzen den enbor soil laburra eta forma sintetikoan berankortasun eta betidaniko urritasuna gogoratu ondoren, “orainaldiko” (hots, jatorriz inperfektiboko) forma sintetikoek nozbait A.Lag.-A.Nag. (**da(C)-CVC*) egitura zutela aldarrikatu nahi dugu. Orobat, aditz sintetikoan (**dar/jarri* inperfektiboetan, **eden* perfektiboetan) gehi hainbat markaren —bereziki aldez edo moldez datiboari lotutakoan— gramatikalizazioarekiko zenbait hipotesi eskaintzen ditugu, enparatuko hizkuntzetan multzo-aditzez (*serial verbs*)^{1b} eta horien bilakabideaz den bibliografia-

¹ Antzeko hurbilketa orokor baterako ikus § 4 hasieran aipatu Merlan (1979) eta bere lana australiar hizkuntzetako aditzez.

^{1b} Izena edo euskal ordaina Xabier Artiagoitiari zor diot. Beharrik gabe inor ez izutzeko, hara aspaldiko M. Baker-en pare bat pasarte, ene ustez ez hain desegoki ez datuei eta ez hurbilketari berari ere dagokienez:

Many people have observed that notions which are expressed by Serial Verb Constructions (SVCs) in the Kwa languages of West Africa correspond to a large degree to those which are expressed by derivational verb morphology in the Bantu languages of East Africa (...) Givon (1971) argued in a generative semantics framework that Bantu and Kwa have similar underlying structures; the difference between the two was that ‘predicate raising’ takes place in Bantu not in Twa. I will argue that this insight, in an updated Government-Binding theory version, is essentially correct (Baker 1991: 79-81).

Eta bere ondorio gisa:

(...) We have seen that Bantu applicatives can be understood as having the same underlying structures and theta role assignment relationships as SVCs in Kwa, the only difference being that certain elements are affixes rather than independent verb roots. (...) This case study supports the idea that there is more than a functional similarity between serialization and affixation constructions. Indeed, the two types of constructions share the same formal syntactic skeleton as well —a skeleton determined by Theta theory and the Projection Principle (Baker 1991: 99).

Ni axal-axaletik arituko naiz, noski, (harako “local philologist” bati bide legokiokkeen bezala edo) eta ez naiz sartuko “teknikakerietan” ez “gramatikakerietan”; bidenabar esan dezadan, kwa hizkuntzak nik (cf. Lakarra 2005, 2006a) aitzineuskara eta euskara zahararentzat proposatzen dudana deribaren juxtu kontrakoaren bitartez azaldu ohi dela (cf. Hyman 2004).

tik abiatuaz, bereziki. Aspaldixkotik (cf. Lakarra 1995 eta hh.) ohi bezala, hizkuntza-ren historiaurrea aztertzeke morfemen forma kanonikoan eta hitz familien azterketan oinarritutako analisi etimologikoak berezko duen zorroztasunari (cf. Lakarra 2002a, 2003, 2004b) ere lotzen saiatuko gara.

Ezagunegia da luzatu beharrik izateko, euskara zaharraren gramatika eta euskara-ren gramatikaren bilakabidea bera ere, nolabait esateko, ez direla beren goren gradoan eta ezta horra iristeko punttuan ere. Buruz ari naiz eta baliteke gogoanbeharrekoren bat atzentzea, baina neke zait dozenerdi titulu ezinutzizko hemen aipatzea: *Towards a history of Basque language*-n bizpahiru, demagun, eta baita Trasken 1977koa ere argi-ro, baina gainerakorik?² Oso urruti gara, jakina, berreraiketa fonologikoan Mitxelenak lortutakotik: ez kategoriak eta euren bereizkuntza (eta bereizkuntza horren aldaketa), ez osagaien ordena zaharra (eta horren aldaketa), ez partikulen sorrera, balio eta erabilera (gehi aldaketa), ergatibotasunaren sorrera eta kronologia ezin esan behin-betikoz argituak direnik... Areago dena, iruditu ohi zait usuegi, ukatu ere egiten dela Tubalek lurralde hauetara ekarri zuenetik zirkinik ere egin duenik bere muinean gure hizkuntza zahar, fosil (!) honek:

Basque is the only surviving pre-Indo-European language in western Europe, and it is typologically very different from its Indo-European neighbors. Consequently, both genetic and typological maps of European languages invariably show the Basque-speaking region as a distinctively colored blob at the western end of the Pyrenees. (...) Typologically, Basque is a rather well-behaved SOV language with almost all of the textbook characteristics of such languages: verb-final order, preposed modifiers, an abundance of non-finite verb forms, a rich case system, a highly regular agglutinating morphology with few alternations, an absence of prefixes, and so on (Trask 1998: 313).

With its SOV word order, with its preposed complex modifiers, with its postpositions, with its periphrastic verb-forms, with its polypersonal verb agreement, with its lack of gender, of noun classes, and of verb classes, with its uniform inflection of noun phrases, and above all with its thoroughgoing ergative morphology, Basque remains today the most typologically distinct language in Europe west of the Caucasus (Trask 1998: 323).

Bada, gainera, edozein aldaketa edo edozein ezaugarri ez-kanoniko kanpoko eragin arrotzen bitartez azaltzeko joera ere (cf. 7. oh.); horrela, esaterako, gure aditz sintetiko eder (hots, 'potolo') ugariak galbidean jarri eta are ordezkatu omen dituzten perifrasiak (cf. 11. oh.). Lehen eta orain ere zeharbideak gogokoago ditu batek baino gehiagok eta bada hizkuntzak berezko duen aldaketa gaur ukatu eta bihar aitzineuskararen sintaxia nola eskura azaltzeko gai denik ere.

Usuko bidea berreraiketean fonologia-lexikoa → morfologia → sintaxia begitanzten zait eta honek dakar, lehen markatu legez, askozaz gehiago jakitea (eta jakinberrara) katearen lehen begiaz ezen ez azkenaz. Nolanahi ere, badira hizkuntzalaritza historikoaren harmategian hizkuntzalaritza sinkronikoaren esparruan sortu eta dagoeneko bertakotu diren analisi edo azterketa-lanabesak. Bi emankor, artean agortzeko arriskurik ez dutenak hona ekartzekotan, gramatikalizazioa eta tipologia ho-

² Eta, gainera, Trasken azken lanetan (cf. 1997 eta 1998) bertatik nahiz Trask (1981)-etik ateratzen diren ondorio ausart eta interesgarrienak ukatu edo ezetsi egiten dituelarik, oker eta zorrigaitzez, nire us-tez.

listiko diakronikoa (THD) bururatzen zaizkit. Lehenak eman ahal diezagukeena (hartzeko gogorik balitz, jakina) ez da urria: Campbell bera (1998: 238hh) begiratzea aski da gai-zerrenda sendo-aberatsarekin topo egiteko:

(1) auxiliary < main verb; (2) case suffixes < postpositions; (3) case marking < serial verbs; (4) causatives < causal verb ('make, have, get, cause, force') + clause with another verb; (5) complementiser/subordinate conjunction < 'say'; (6) coordinate conjunction ('and') < 'with'; (7) copula ('to be') < positional verbs 'stand', 'sit' or 'give', 'exist' (Spanish *estar* 'to be' < Latin *stare* 'to stand', Spanish *ser* 'to be'; Quechua dialects *tiya-* 'to be' < **tiya-* 'to sit'); (8) dative case marker < 'give'; (9) definite article < demonstrative pronoun; (10) direct object case markers < locatives or prepositions (for example, a dative marker has become an accusative marker in Spanish, Kwa, Bemba and so on); (11) durative, habitual, iterative < 'stay'; durative aspect < 'remain', stay, keep, sit'; (12) ergative < passive (only one of several sources of ergative marking)...³

Joerak dira, noski, hor bilduak, ez nahi-ta-nahiezko garai eta hizkera orotan lege ezinutzizkoak, eta baliteke kontraesanak —bilakabide edo irispede nahiz abiapuntu ezberdinak— antzematea ere bertan eta benetako hizkuntzetan. Halere, zalantza gutxi -a artikulua definitua **(h)a(r)* 3. graduako erakusletik ateratzeko (bada oraindik bietarako erabiltzen duen euskaldun frango—^{3b} edota **edin* laguntzailera aditz nagusi batetik (erka eki. *jin*), nahiz *atze*, *aurre*, *gibel*, *buru* bezalako lokatiboko postposizioek non duten sorrera (cf. Pustet 2002); orobat, lehengo aspektu burutugabea (*da-*, cf. Trask 1977) orainaldi bilakatzea ere ez da harritzekoa, eta ezta \emptyset - (3p) + *da-* / *le-*, etab. (ASP-MOD) → *da-* / *le-*, etab. (3p) bilakatzea ere.⁴

Baliteke —bestelakoak inolaz ere meziprezatzeko asmorik gabe— tipologia holistiko diakronikoa izatea laguntzarik oparoena eman liezaigukeena hizkuntzaren bilakabideari eta haren egoera zaharrenei (hots, berreskura genitzaileen zaharrenei)⁵ argi egiteko orduan. Izur eta hari solteak bilatu eta anekdota etimologikoekin asetu nahi ez genuke-

³ Hemen lehen dozena baino eman ez arren, hor badira beste dozena t'erdia ere bilduak, "(17) indefinite article < 'one'", "(19) locative constructions < body-part terms", "(22) perfect(ive) < 'finish', 'complete', 'have'", "(23) preposition/postpositions < verb (preposition < VO; postposition < OV)", "(24) progressive < locative + non-finite verb [...]" edo "(28) relative clause markers < demonstrative pronouns". Zenbait oso ezagunak dira euskalaritzan eta beste batzuk lanean zehar ezagunago egingo ahal zaizkigu.

^{3b} Manterolaren lanek (2006, prestatzen-a, prestatzen-b) aro berri bat irekitzen dute horren gramatikalizazioan eta morfologiaren kronologian.

⁴ Cf. Kuznetsova (2004: 155) ket, selkup hizkuntzaren (Siberia) dialekto batez:

[...] in the Ket dialect of Selkup a number of monosyllabic, vowel-final stems have 3rd person singular present indicative forms ending in -ŋ: [...] In the southern Selkup dialects, this -ŋ serves as a person/number agreement/marker (Dul'zon 1969; Khelinskij 1982: 78). Diachronically, this consonant (or its cognates, -k or -ŋV in other dialects) is not a person agreement ending at all. Rather, it is a vestigial consonant marker (<*-ŋV) of the present indicative which has come to be perceived as a person/number agreement suffix due to the usual zero agreement morph in the third person (Kuznetsova 1987: 131, 133-134). The essence of this morphological change can be illustrated by the following scheme: stem + tense + \emptyset agreement > stem + \emptyset tense + agreement.

Gure kasuan "ispilu-irudia" genuke, aurrizkiekin eta \emptyset -ren eskubiratzearekin, Kuznetsovak atzizkiak eta \emptyset -aren ezkereratzea deskribatzen duen lekuan.

⁵ Glotogoniaraino heltzeko asmorik ez dugunok lor genezakeen gutzia, alegia.

nentzat THD-ak beharrezko den ikuspegi zabala —“modernoek” “eskenategia” esango bide lukete— eskein liezaiguke, edota hori eraikitzeo hatsarri zenbait bederen. Hitzaren azentutik esaldiaren osagai hurrenkerara, hemendik afijoen kokagunera eta silaba egiturara, hortik komunztadura moldera eta handik fonema kopuru eta distribuziora aztertu eta konbinatu nahi lukeelarik (cf. Donegan eta Stampe 1983 eta 2004, esaterako):

	<i>Munda</i>	<i>Mon-khmer</i>
Phrase Accent:	Falling (initial)	Rising (Final)
Word Order:	Variable-SOV, AN, Postpositional	Rigid-SVO, NA, Prepositional
Syntax:	Case, Verb Agreement ⁶	Analytic
Word Canon:	Trochaic, Dactylic	Iambic, Monosyllabic
Morphology:	Agglutinative, Suffixing, Polysynthetic	Fusional, Prefixing or Isolating
Timing:	Isosyllabic, Isomoric	Isoaccental
Syllable Canon:	(C)V(C)	(C)V- or (C)(C)ʹV(C)(C)
Consonantism:	Stable, Geminate Clusters	Shifting, Tonogenetic, Non-Geminate Clusters
Tone/Register:	Level Tone (Korku only)	Contour Tones/Register
Vocalism:	Stable, Monophthongal, Harmonic	Shifting, Diphtongal, Reductive

(Donegan & Stampe 1983: 337; cf. 2004: 3 eta 16)

zenbat eta hurbilketa hau humotuago hainbat eta birreraiketa lotuago eta sendoago, fonologiatik landakoa ere bere materialtasunean berreskuratuaz, forma huts eta hutsaletara mugatu gabe.

1.2. Orain arteko berreraiketa eta AE-ko aditzaz

Bai SVO ordenan oinarritutako Trasken (1977) ereduak, bai munda hizkuntzek pairatu isolatzaile → eransle bihurketa azaltzeko Donegan eta Stampek (1983, 2004) egin proposamen holistikoaren antzekoren batek (cf. Lakarra 2005, 2006a) historikoki aurki genezakeen aditz ugari eta ñabarra baino urri eta soilagoa agiantzen digute aitzineuskararako.⁷ Hots, aitzineuskararen garairik zaharrenetarako komunztadura eta morfema gutxiago —partikularzki atzizki gutxiago— itxadoten ditugu, batetik, eta, gainera, V esaldian azken mendeotan aurkitu baino ezkererago (dela SVO, dela VSO egituran) kokatua bide zen, bestetik. Uste dut Lakarra (2007b)-en

⁶ Donegan & Stampe-k (2004: 9) Greenberg (1963)-ren “if in a language the verb follows both the nominal subject and nominal object as the dominant order, the language almost always has a case systems” osatzen dute, “And if not a case system, we could add, then subject and object marking on the verb, as in Munda. There is rarely such marking either of nouns or verbs in Mon-Khmer and other languages of South-East Asia, where the verb precedes the object” erantsiaz.

⁷ Antzeko deribaren aldeko hainbat datu atera dira edo atera litezke beste hizkuntza batzuetarik ere, jakina; ikus orain, soilik, tani hizkuntzei buruzko zenbait ohar § 1.5.6.ren akabuan. Reid-ek erakutsi du ustekabeen eta baldintzarik okerrenetan ere (ingelesarekin “kontakatuan”) ngan’gityemerri hizkuntza australiarrean aditz multzoa hazi litekeela:

In stark contrast to these case studies, the recorded changes in Ngan’gityemerri are clearly in the direction of increased morphological complexity and synthesis. There is nothing about the process of taking a phrasal verb and restructuring it into a polysynthetic complex that can conveniently be viewed as resulting from pressure brought to bear on Ngan’gityemerri from the direction of English (2003: 120).

Traskek (1977) eta Gómezek (1994) aditz inpersonalaren alde emandako aieruak areagotu egin ditugula, pertsona-marken eransketa lehen uste baino are berantiarrago dela baitirudi; orobat, **da-* aurrizki zahar bat ezagutu dugu hainbat aditzen (bi dozena edo) forma jokatugabeetan, Traskek AE-ren garai berriago baterako eta euskara historikorako adizki sintetikoetan aurkitu ‘continuous’ marka bera, hain juxtu.

Artean ez deskribatu ez susmatu ere gabeko morfema hori ezagutzeak ondorio nabarmenak ditu: **d- > l-* erregela Mitxelenak bezala izenkietako zenbait kasu azaltzeko (cf. Lakarra 2006b, 2006c) ulertu beharrean erreduplikazio edo aurrizkirik gabeko enbor guztietan suposatzen baditugu,⁸ orduan, beranduagoko *-l > -r-* ezagunagoaren laguntzarekin, sare morfo-fonologiko berekotzat eman ditzakegu hainbat aurrizki eta atzizki, nahiz izenkietan nahiz adizkietan: **da-*, **-da-*, *-a-*, **la-*, **-la-*, *ra-* eta *-ra-*, gutxienez. Erregela honek berak, bidebatez, —lehen aipatu Traskek frogatu ‘continuous’ balioak eta Lafonek markatu XVI. mendeko hainbat aditzen geroaldiko balioak landa— de Rijkek (1992) aurkeztu eta ikertzaile gehienek onartu hipotesiaren ahuleziak erakusten ditu.⁹

Bestalde, bai barneko analisiak —**e-hVC* aditz errorik ez izanak,¹⁰ unibokalismoa (< erreduplikazioak/harmonia) ISan eta aditz-izenetan bai baina aditz jokatueta ez izanak, hauek pairatu hainbat aldagetaren ondoren baino adizki jokatuak ez sortuak (cf. Lakarra 2006c: § 7.2)— eta baita aditz jokatu sailak bere hertsilaburrean Ameriketara, Australia eta Ginea Berriko hainbat hizkuntzarekin dituen paralelismoek argiro erakusten digute funtsean oker eta desegoki dela euskara zaharrentzat aditz sintetiko unibertsal edo ia unibertsal eta aberatsa aldarrikatzen duen ideia.¹¹

Ez da azalpen egokiagoa, orobat, ustezko aditz sintetiko zabal zaharra latin-erromantzean eragin gaiztoz (zehazki, orduan lehendabizikoz eta aldi berean —cf. Mounole (2006b), Lakarra (2007b)— hizkuntzak hartuko zituen perifrasiaren

⁸ Baita ezker-muturrean zenean **da* aurrizkiarentzat ere.

⁹ Hots, haren ustez (cf. de Rijk 1992) orainaldiko adizkietako *da-* horretan ‘orain’ esan nahi zuen eta aditz-erroen ezkerretara biltzean orainaldiko formak sortu zituen adizlagun zaharra genukeen. Ik. 47. eta 52. oharra.

¹⁰ *Eho* < **e-non* salbuespen bakarrarekin, itxuraz; ene aburuz, ez litzateke **e-hVC* errorik faltako era honetako aditzak *Th- > h-* fenomenoaren ondoren ere aditz enbor berriak eratu izan balira hizkuntzan; cf., aldiz, *e-thorr-i*, *e-kharr-i*, *e-kus-i*, etab., baina ez ***ehorri*, ***eharri*, ***ehusi* eta ezta ***ehorri*, ***eharri*, ***ehusi* ere. Bideanabar, **e-nVC* bakarra izanak ere *n* fonemaren erro hasierako urritasunaren alde egiten du (cf. FHV § 15.9), Mitxelenak frogatzen hau erabili ez arren; ik., orobat Lakarra & de Bernardo (prestatzen) eta Lakarra (prestatzen-3).

¹¹ Cf. “There is a very old discussion on whether synthetic forms in Basque are older than analytical forms or vice-versa. In earlier centuries and up to the beginning of ours, researchers thought, almost unanimously, that the ancient Basque verb had only analytical (“periphrastic”) forms, simple or synthetic forms being a corruption of those [...] Today, in contrast, there is universal agreement that the handful of verbs which have synthetic forms preserve a state of affairs which must have been much more general in older times. In fact, old texts present a greater number of verbs with synthetic forms than are currently used. Nevertheless, the system of analytical forms with an auxiliary appears as perfectly consolidated even in the earliest texts. The use of analytical forms permitted the expression of a greater number of differences in tense, mood and aspect than was possible within the bounds of the synthetic conjugation” (Gómez & Sainz 1995: 237-238).

Ezin horrelakorik erduan ere hizkuntza SOV bihurtu baino lehen Donegan & Stampe (1983), eta besteren ustez; soilik orduan “gizen” liteke aditza zein izen sintagma, forma kanonikoak haziaz eta atzizkiak nahiz postposizioak sortuaz eta erantsiaz.

bitartez) hondatuko zela suposatzea ere. Ene ustez, delako latin-erromantzeen ustezko eragin hori baino lehen ere,¹² sintetikoki jokatzeko gai ziren aditzen saila murrizta eta ia emankortasun handirik gabekoa bide zen, izan: ez zuen lortu, esaterako, mailegutan hartu aditz ugarien artean eskukada batek ere adizki sintetikoak garatzea,¹³ eta datu hau nekez uler liteke aditz sintetikoen sail unibertsal edo zabal batetik abiatuaz. Hots, euskarazko aditz zaharra bat bide zetorren Ameriketa, Australia eta Ginea Berriko hizkuntza modernoetakoekin, guztiek zutelarik sintetikoen sail urri eta heresia (cf. Lakarra 2005 “euskal-kanonaz”), dozena batetik ehun bat kidetakoa edo.

1.3. Forma kanonikoa eta aditzaren bilakabidea

1.3.1. Dakigunez, Lafonek aditz erroa askotarikoa, ugaria eta ia muga ezagunik gabea bailitzan aurkeztu zuen:

Pour avoir du verbe basque une connaissance satisfaisante, il faudra joindre à la connaissance de son système celle des rapports de forme, de sens ou d'emploi que certaines racines ont pu avoir entre elles, c'est-à-dire la connaissance de l'histoire et de la préhistoire des racines (Lafon 1943: I, 433).

B. *Racines simples*. Les racines simples du basque se composent d'une ou de deux syllabes. Les types suivants se rencontrent :

1.º RACINES MONOSYLLABIQUES:

une voyelle : *a-* “être”;

consonne et voyelle : *go-* “rester”, *gi-* “être fait”;

voyelle et consonne : *bil-* “marcher”, *kus-* “être vu”.

2.º RACINES DISSYLLABIQUES : *oa-* “aller”; *augi-* “venir”, *aki-* “être su”, *zagu-* “être connu” (Lafon 1943: I, 421).

1.3.2. Aurretiko bi lanetan (Lakarra 2006b, 2006c) erakutsi uste dut ikuspegi hori desegokia eta agorra zela alderdi askotarik, erroen forma kanonikoan oinarritutako analisiaren bitartez. Oraindik gera litezkeen salbuespen eta zailtasunak gorabehera —nolanahi ere, oraintsu baino erruz gutxiago bide dira— bi eratako aitzinamenduak lortu direla deritzot:

- a) Hainbat etimologia berri, lehen ezagutzen ez genituen zenbait erro zahar-agor isolatuaz eta lehen lotura formalik gabekotzat genituen hainbat erro (us-tez soil) analisatu eta beren artean errepikatzen diren osagai eta erlazioak argituaz:

Erroa	<i>e-CVC</i>	<i>e-da-CVC</i>	<i>e-ra-CVC</i>	<i>e-da-ra-CVC</i>
* <i>dan</i>	> <i>edan</i>	* <i>e-da-dan</i>	> <i>j(a)an</i>	* <i>e-ra-dan</i> > <i>eradan</i> * <i>e-da-ra-dan</i> > * <i>ardan</i>
* <i>dats</i>	> <i>jatsi</i>			* <i>e-ra-dats</i> > <i>era(a)tsi</i>
* <i>den</i>	> <i>eden</i>			
* <i>den(ki)</i>	> <i>edeki</i>			

¹² Ohar bedi bai latinean eta baita erromantzeetan ere aditz jokatuena saila irekia dela, hots, funtsean jokatuak direla erro guztiak eta ez banaka batzuk euskaraz bezala.

¹³ Lafonek erabat segurutzat zuen *ezagutu* < *ezagun*, rom. *sabut* beharbada? Ez dakust nola analiza litekeen euskal morfologia zaharraz dakigunaren barnean.

*len-i	> erein	*e-da-len-i	> jarein ¹⁴		
		*e-da-len-gi	> jaregi		
*din(-o)	> jin, jo	*e-da-din(-o)	> jaio	*e-ra-din	> eriden, *e-da-ra-din > jarrain
				[ediren, ediro, idoro	
		*e-da-din(-ki)	> jaiki	*e-ra-din-o	> eraio
*lin(-o)	> (h)erio	*e-da-lin(-o)	> jario	*e-ra-din-ki	> eraiki
*dits		*e-da-dits	> jaitsi	*e-ra-dits	> eraitsi
*lits	> eritsi	*e-da-lits	> jaritsi		
*don-i	> hedoi/hodei	*e-da-don	> jagon	*e-ra-don	> errun *e-da-ra-don > *arran-
*dul	> e(u)lki	*e-da-dul-ki	> jaulki	*e-ra-dul	> irauli *e-da-ra-dul > *arraul-
	> jalgi/ki	*e-ra-dul-gi	> eralgi		
*dun	> *edun	*e-da-dun	> jaun	*e-ra-dun	> iraun
			> ja(u)ntzi	*e-ra-duntzi	> era(u)ntzi *e-da-ra-dun-tz-i > ja-rauntsi
*lun	> irun			*e-ra-lun	> irudi/iduri
*duts	> eutsi	*e-da-duts	> jausi	*e-ra-duts	> erausi
*dutz	> eutzi	*e-da-dutz	> jauzi	*e-ra-dutz	> erauzi
*gon(ki)	> egon egoki			*e-ra-gon	> eragon
*gor	> egorri	*e-da-gor	> ihaurri/jaurri		
		*e-da-gor-di	> jaurti, aurti-		
*gotz	> egotzi			*e-ra-gotz	> eragotzi *e-da-ra-gotz-i > urgatzi
*kbin	> ekin	*e-da-kbin	> jakin	*e-ra-kin	> irakin
*non	> eho	*e-da-non	> joan	*e-ra-non	> erhol/erhan *e-da-ra-non > eroan, eraman
*san	> esan	*e-da-san	> jasan jaso	*e-ra-san	> erasan/ erran eraso
*sar	> eseri	*e-da-sar	> jasarri	*e-ra-sar	> erasarri
*zar	> ezarri ¹⁵	*e-da-zar	> jazarri	*e-ra-zar	> enazarri

b) Lehengo anabasa eta irregularitate ia osoa formula soil batez [(CV)-CVC] eus-kara zaharragoan erregularitate (ia) erabatekora eramatea, hizkuntz berreraiketari dagokion bezala.^{15b}

1.4. Aurrizki zahar berriak

1.4.1. Aditz-erroen forma kanoniko zaharra bilatzeko azterketa horretan ez da soilik erro soil zaharrago gehiago agertu; orobat, guganaino eta are euskara historiko-raino ere iritsi den moduan, ez lexema baizik eta afijo zahar-berri ezagunen bat esku-ratu dugu, *da-, alegia.

Afijo hori aurrizkia genuke bere kokagunearen arabera, beste ezagunen bat (-ra-kausatiboa) baino aurrizkiago, gainera: cf. RS *jaraunsi* 'heredar' (< *e-da-ra-dun-ts-i). Aurrizki horrek lotura formal garbia du *labur* edo *labain*-en ageri den *la-* marka ho-

¹⁴ Mitxelena aditz hau *jar* + *egin* banatu arren, ikus Lakarra (2007a: § 7.2.3).

¹⁵ Mitxelena *FHV*-n kausatiboen artean sartzen du, baina ez dakust nola izan litekeen talde horre-takoa, bere morfologiaren arabera, bederen.

^{15b} Ikus § 4 hasierako Merlanen aipua.

riekin; hots, kontuan izanik **d-* > *l-* hots aldaketa emana zela Mitxelena-erako aitzineuskaran (cf. Mitxelena 1957), eta adibide hauetako *la-* hori CV-CVC egitura batean dugularik, aurrizki edo preposizio gisa azaldu behar dugu erro monosilabikoaren teoriaren barnean, baldin eta **CVC-* > *CV-* proposatzen ez badugu, jakina, 1.000 urte edo gehiago beranduago baino gertatu ez den fenomeno bat *ad hoc* erabiliaz.¹⁶

Semantikari dagokionez, sakontasun handitan sartu gabe, esan dezagun ezkerreko **da-* horrek bi balio (lokatiboa eta aspektu mugagabea) biltzen dituela bere baitan.¹⁷ Bada, bi balio horiek ez dira bateraezinak inolaz ere eta hainbat hizkuntzatan egitura eta jatorri beraren bilakabide bereziak baino ez dira:

Patterns in present-day Benue-Kwa languages suggest two general paths for grammaticalization of locative verbs. One direction is from verb to marker of incompleteness. Another is from verb to preposition, proceeding in some cases to prefix and to zero (Lord 1993: 29-30).

1.4.2. **da-* aurrizki zahar-berri hau aurkituak ia bi dozena aditzetan (*jausi, jakin...*) baditu ondorio berriak aditz sintetikoen sailari dagokionez edo, hobe esan, aditz-erro zaharren kopuruaz. Dakigunez, **e-* aurrizkia (> *e-*, *i-*, *j-* baldintza ezagunetan) behar dute izan aditz zahartzat hartzeko hautagaiek: *sartu* edo *apurtu*, horrela, zerrendatik kanpo gelditzen dira eta ez soilik *-tu* horrengatik. Alabaina, *e-* duten edo izan duten horiek guztiak (200 bat) inoiz sintetikoki jokatu direla baieztatzerik ez dugu: *ezarri, itzuli, jan, erosi, ilki, josi...*, egiturari dagokionez zahartzat izan ditza-kegu baina ezin segurta inoiz forma jokaturik izan duten. Bada, kausatibo aurrizkia baliatuaz sortutako aditz zaharrei **da-* aurrizki ezagutu berria daramatenak gehitu eta noizbait **e-* zutenen zerrenda laburtzean zalantzarik gabe jokaturiko oso erro soil gutxi gelditzen da, bizpahiru dozena edo (cf. Lakarra 2007b eta hemen 78. oh.).

1.4.3. Are gehiago (edo gutxiago): Mitxelenak (1977b) *jardun/inardun, jarduki/iharduki, jardetsi/ihardetsi* azaltzeko proposatu zuen **jar* 'izenki zahar balio ezezagunekoa' eztabaidatzean (cf. Lakarra 2007a) ikusi izan dugu horien jatorrian ez dela inongo **jar* ez bestelako izenkirik. Labur esanda, Mitxelenak berak erakutsi zuen lexiko mailegatugabeen hasierako yodak gorago aipatu aditz zaharretariko **e-* hartatik datozela eta, horrenbestez, *jaun* edo *jabe*, azken batean, aditzak izan zirela (cf. Lakarra 2006b eta 2006c). Horrela gauzak, **e-[...ar...]-dun*, **e-[...ar...]-dets-i*, etab., ditugu Mitxelenak azalgai hartutakoak; beste aditz-erro ezagunen batek ere ez digu laguntzen forma horietara iristen (ez dira, beraz, bi aditz erroz osatutako aditz erro konposatuak) eta ezta lehengo *-ra-* kausatiboak ere. Bai, alabaina, **e-da-ra-CVC* egitura konplexuago eta historikoki ezezagun edo agor batek (cf. Lakarra 2007a); eta ez, gainera, Mitxelenaren bizpahiruak soilik, baizik eta are haien ideko diren *jarraitu, inarrosi, jarrugi, urgatz, *arran, *ardan, arbin*, eta beste ere, —guztira dozena bat edo, eta sintetikoki jokaturiko zenbait tartean, bidenabar— azalduaz.

¹⁶ Bestalde, **da-* hori formalki ezin bereiz liteke IS-ren eskubitara ageri den **da* atzizkitik: *etxe-ra-t, du-da(n/la)*, etab. Traskek (1997) euskal hizkuntzalaritzaren arazo larrienetariko duen lokatibo komunztadura, zenbaitetan algonkinoz ere ageri da Céline Mounolek markatu bezala.

¹⁷ Bigarrena (aspektu mugagabea) zen, jakina denez, Traskek (1977) lehendabizikoz forma jokatu modernoetako 3. pertsonako *da-* ezagunean aurkitu zuen bera.

1.5. Euskal aditz sintetikoek urritasun eta modernotasunaz

1.5.1. Aditz jokatuak zerrenda (cf. Lafon 1943, Lakarra 2007b) inoiz ez da luzeegi izan —75 edo dira lekukotuak—, nahiz eta “elkarte lorioso” horretan kide izateko bizpahiru adizki eta inoiz are bakarra (gogora RS *diratan* edo *daminda*) baino ez eskatu sartzeko hautagaiari. Goragoko ahapaldietako kenketen ondoren gelditu zaigun erro soil jokatuak kopurua bi dozenatik hirutik baino gertuago dela ikus liteke Lakarra (2007b)-n. Inguruko hizkuntzetara so egiteak ez digu laguntzen ez antzeko hertsapenik aurkitzen ez egoera honetara iristeko bilakabidearen inongo eredu edo arrazoirik antzematen. Izan ere, italiko nahiz germaniko, zelta nahiz eslabiar, zenbat aditz sintetiko dute gure auzoek? Ez jakin, edota ezin-konta-ahala, edota, nahi bada, GUZTIAK, salbuespenak salbuespen. Euskarak, aldiz, historikoki salbuespen urri direnak ditu jokatzeko eta **e*- aurrizkia izan zuten erro soil guztiek forma sintetikoak izan zituztela onartuko bagenu ere —askotxo onartzea dela dirudi— hiru bat dozenatako salbuespena genuke gehienez ere.¹⁸ Eta ohar bedi ez naizela sartu ere egiten adizki jokatuak izan arren sintetikorik aberatsenek ere ez dituzten denbora, aspektu eta aldi sintetikoek kontuan.

Urrutixago joaz, ordea, dela Ipar-Ameriketara, dela Ginea Berrira edota, batez ere, Australiara, ugari dira aditz-jokatuak saila euskararena bezain murriztuta edota are murriztuta duten hizkuntzak. Hots, dozenardi eta zenbait dozenaren artean, inoiz 100 pasatxo eta bakarren bat hortik gora:

In most of the world's languages verb roots comprise an open class. There are, however, some languages that have a small, closed class of verb roots and, furthermore, lack processes for deriving new, morphologically complex verb bases. (...) We compare verbs and complex predicates in three unrelated languages —one with an open verb class (English) and two with small, closed classes of verb roots that occur as independent verbs and inflecting for subject person-and-number and tense, aspect and mood, one from north central Australia and one from the Trans New Guinea family.

In northern Australia many languages have a closed class of inflecting verbs. Some languages have as few as five to a dozen such verbs, others up to about 250. Jaminjung represents a type in which most inflecting verbs function as independent verbs and have not been strongly grammaticised (Schultze-Berndt 2000). In New Guinea a number of languages of the Trans New Guinea family have between 60 and 150 inflecting verbs (...). Kalam, which has about 130 verb roots, is the best described (...)

Jaminjung and Kalam both make up for their paucity of verb roots by having large, open classes of complex predicates (Pawley 2006: 1).¹⁹

¹⁸ Hots, klase irekia zen eta horrela mantenduko da erromantzeetan, inoiz are sintetiko berriak sortuaz (*amaré* < **amar he*, *amaria* < **amar había*, etc.); hortaz, zergatik pentsa erdaren eraginez galdu zirela sintetikoak euskaraz? Ez al zen justu kontrakoa itxadon beharko? Ik. berriro ere 7. oharreko paralelo esanguratsua.

¹⁹ Nahiz eta aditz generikoak Ginea Berriko gertakaritzat jo izan den, Australia, Siberia eta Ipar Ameriketako Ipar-Mendebaldean (i.e., Washington, Oregon eta Idaho) —Sapir eta Boas-ek chinookaz— ere aipatua izan da (cf. Garrett 2004).

1.5.2. Kopuruarekin batera, formari lotzen bagatzaizkio orain, aski nabarmena begitantzen zaigu adizki sintetikoak jokatu gabeen gainean eratuak direla eta, beraz, haien ondoko (eta ez alderantziz —Schuchardtek eta bestek— nahi bezala):

- (1) bokal harmonia eta erreduplikazioa izen, adjektibo eta aditz jokatu gabeetan ematen da baina ez aditz jokatuetan,
- (2) [—'—...] → ['—...] gertatzen da azentuan eta, ondorioz, [h—h—h—**h] → [h—h—**h...] hasperenean; alabaina *ethor-*, *ekhar-*, etab. baina *dator*, *dakar*, etab. dugu, hasperenik gabe,
- (3) zenbait ezaugarri edo aldaketa berezi lehenik erroetan eta gero handik forma sintetikoetan jazo bide dira:
 - a) metatesia **janon* > **johan* eta hortik, *doha* [Etx.] ez ***dao*;
 - b) metatesia eta bokal erorketa: **e-ra-san* > **e-sa-ran* > **e-sran* > *erran* (cf. Trask 1997),
 - c) *d - r* > *r - r* eta *r - r* > *n - r* en *jardun*, *ihardetsi*, etab.; *n - rn* > *ø - R*: *jarraiki*, *inarrotsi*, eta gainerakoetan (cf. Lakarra 2007a),
 - d) *i - irau*n eta beste zenbaiten adizkietan (cf. *irabazi*, etab. § 3.4(6)-n).
- (4) *da-* aditz lokatibo gisa eta hortik > “inperfektibo”, “bukatu gabe”: *jausi*, *jauzi*, *jakin...*
- (5) *d - l*, gehi *-l* > *-r* eta, beraz, **e-da-duz-i* > *jauzi*, baina **da-la-non* > *daroa/darama* eta ez ***darahaol/daraha*,
- (6) *-kil-tsi* partizipio marken garapena ere forma jokatu en orokortasun eta zahar-tasunaren aurka *doa* (cf. Lakarra 2006c: § 5.2):
 - a) *-gi* aurrizki batetik *dator* eta, gainera, forma jokaturik gabeko aditzetan izateaz landa, askozaz zabal eta orokorrago da forma jokatu gabeetan jokatuetan baino,
 - b) *-tsi* adjektiboak egiteko *-tz* marka zaharrak leherkari aurrean pairatu aldaketa baten morfologizazioari *-i* eranstetik bide dator; testuinguru hori [-*tz(i)* T-] soilik adizki jokatu gabeetan eman zen, ez besteetan.

Jakina, proposatutako ordenaren frogia hainbat eta argiagoa dugu zenbat eta aldaketa aztarna gehiago antzeman adizkietan: *dihardut*, *drugatzula...*

1.5.3. Gómezek (1994) —Trask (1977) jarraiki— laburki aipatu zuen euskal aditzaren garai inperzonal ongi dator hizkuntzaren egitura analitikoagoa eta isolatzaileagoarekin. Ikerketa berrion ondotik, are garbiago da hori: ezkerreko pertsona komunztadurak ez ziren hor “betidanik” eta eskubiko berriagoak askoz gutxiago, jakina; orain, gainera, erakutsi nahi genuke (cf. §§ 3-4) modua, aspektua edo denbora markatzeko afijoak ere ez direla betidaniko baizik eta multzo-aditzen gramatikalizazioaren ondorioz eta ondoren.²⁰

²⁰ Noizbait kontua zehatzago aztertu beharko da, jakina; artean, ikus bedi Hu, Pan eta Xu-ren lana txineraz burutu/burutugabe berezikuntzarik ez dela esateko arrazoiez. Horien artean da Stassen-en “tensedness parameter” delakoa:

- a. If a language has a grammatical category of tense which (i) is morphologically bound on verbs, and (ii) minimally involves a distinction between past and nonpast time reference, then that language is tensed.
- b. In all other cases, a language is nontensed (Hu, Pan & Xu 2001: 1118).

1.5.4. Gertakari ezaguna da aditz sintetikorik ez dela mailegatuaren artean,²¹ baina hortik abiatuaz latin-erromantzearen eraginaren bitartez azaltzea aditz sintetikoaren galera gehi perifrasiaren sorrera eta hedadura guztiz zail eta egiantz eskaseko bide dugu. Hasteko, ez da ikusten zergatik hondatu behar zuen latin-erromantzearen eraginak euskarazko aditz sintetikoa, batez ere hura lehenago oso aberats eta sendoa izan balitz: § 1.3.6-an aurreratu bezala, gogora bedi inguruko hizkuntza guztiek, familia horretakoek eta indoeuropar zabalagoko gainerako leinuetakoek ere aditz sintetiko unibertsala izan dutela beren historian, aditz erro guztiei dagokielarik eta euskarazko jokatu urriek izan lezaketen aspektu, denbora eta moduetan den baino gehiagotako adizkiekin, gainera. Horrela ziren gauzak latinez, eta ez dira funtsean aldatu hizkuntza erromantzeetan; ez jakin, bada, zergatik eta nola hondatu behar zuen alde honetatik euskarazko aditz sintetiko unibertsal aberatsa.²²

Perifrasiak ez zirela lehendabizikoz eratu latinak edo erromantzeak zituenaren arabera argi beharko luke (eta zukeen) edozeinentzat, *pace* berriro Gómez & Sainz (1995)-ekin.²³ Dagoeneko Céline Mounolek (2006hh) erakutsi du perifrasi guztiak ez direla garaikide: nekez izan zitezken *etor zedin* eta *etorri zen* edo *etortzen zen*. Bestalde, non da lehendabizikoaren eredu latindarra edo erromanikoa? Azkenengoa, aditz izena inesiboan + copula (cf. Urgell 2006, Mounole 2008a), mundu osoan zehar zabalduriko perifrasi dugu (cf. Bybee et al. 1994, Anderson 2006) eta inguruko erdaren laguntza gutxi zuen (eta horien behar handirik ere ez) euskarak hori sortzeko.²⁴

1.5.5. Australiako hizkuntzetan aditz jokatuak urriak izateaz landa, ikusi izan da (Merlan 1979) horien erro bisilabikoetako zenbait silaba errepikatu egiten direla aditz eta hizkuntza ezberdinetan. Hots, hasiera batean erro monosilabikoak bide ziren izen

Hori guztia, morfema lotuen bitartez eta ez laguntzaile edo partikulen bitartez, noski; bidenabar, Stassen-ek ez du bereizkuntza hori ezagutzeko burmerak duen legezko futuroa/ez-futuroa bezalakorik onartzen, hori usuenik moduaren bitartez gauzatzen baita eta ez denboraren bitartez (1119).

Stassen-en beste irizpide interesgarri bati “tensedness universals of adjective encoding” deritzo:

- a. If a language is tensed, it will have nouny adjectives. If a language has nouny adjectives, it will be tensed.
- b. If a language is nontensed, it will have verby adjectives. If a language has verby adjectives, it will be nontensed (ibid.).

²¹ Gorago aipatu (ik. 13. oh.) *ezagutu-z* landa, agian, baina *ezagun* da bere forma zaharra eta gertakari horrek zail edo ezinezko egiten du latinetik edo erromantzetik ekartzen. Schuchardten *intensum* > *entzun* izan zitekeen beste *-ndun* mailegatu zahar bat aurrekoarena laguntzeko, baina aspaldidanik onartezina da etimologia hori. Agian **e-zun* (cf. *oihar-zun*) > *e-n-zun*, / n /-aren errepikarekin azalpen ekonomikoagoa izan liteke.

²² **e-* aurritzia nahitaezko bazuten aditz zahar jokatuak (eta gainerako zahar joko-arrastorik gabekoek), badirudi hori erro gutxiri ezartzeaz landa, agortua edo agortzeaz zela K. ondoko III-IV. mendeetarako (ik. § 10. oh.).

²³ Cf. “Contact, first with Latin and then with the Romance languages, must have at least promoted and accelerated the rapid development and expansion of the system of periphrastic forms, if it did not in fact give rise to it. It is no clear whether in Roman times the system of synthetic forms was productive [...] The problem would be how to explain that, among the huge number of verbs which were borrowed during those periods, only two, at most, entered the synthetic conjugations” (Gómez & Sainz 1995: 238; etzana neurea da [J.A.L.]).

²⁴ Besterik da “*-tzen izan*” arunt eta orokorretik “*-tzen edun*” batera hedatzea edota, hobe, aldatzea iragankorretan (cf. Mounole 2008b).

nahiz aditzetan (hitzak eurak bisilabo zirelarik), gero baldintza fonotaktikoa hitzetik errora igaroz, Ken Halek aspaldi iradoki bezala. Bestelako fenomenoak (asimilazio, erorketak, etab.) gora behera, aditzetan australiar hizkuntzalaritzan hain famatua den “tamaina aldaketa” horren arrazoi garrantzitsuenetariko bat antzinako aditz laguntzaile batzuk konjugazio marka bilakatzea izan zen.²⁵ Egungo egunean, hainbat hizkuntza ez-pama-nyungatan zenbait aditz banaturik eta esanahi bereziarekin ager litezke edota bilduta eta esanahi abstraktuagoarekin (cf. Merlan 1979: 44hh); bada, badirudi pama-nyunga hizkuntzetan ere aditz bisilaboetako silaba bat —edota konjugazio marka— askea zela, laguntzaileari baitzegokion:

4. CONCLUSIONS. Compound structures in early Australian provide an analogical model for the extensive restructuring of monosyllables known to have taken place in Australian languages. The suggestion (Dixon 1980: 418) that this reshaping accounts for some of the modern bisyllables and polysyllables seems incontrovertible; the idea that some of the reshaped verbs may consist of root plus old inflection may be correct but needs to be shown by reconstruction. (...) I suggest that the compound structures of ROOT + AUXILIARY typical of some modern non-PN languages were also found in early Australian. These were (minimally) bisyllabic verbal constructions which served as model for the reshaping of monosyllabic roots, and progressively became frozen at different times in the different languages. Probably a good number of old auxiliary roots can be detected by comparative work, under the assumption of the existence of earlier compound structures (Merlan 1979: 71-72).

1.5.6. Beste hizkuntza batzuetan multzo-aditzak izan litezke aditzak “loditzeko” joeraren barnean, gero MAE horiek ezabatzen direlarik, dela lexikora igaro diren multzo-aditz simetrikoen, dela —batez ere— gramatikalizazioa pairatu ohi duten asimetrikoen bitartez. Hori da itxuraz, gertatu dena lakotaren postposizioekin: Pustet-ek dioskunez, maila sinkronikoan bertan aurki liteke hainbat lotura etimologiko postposizioen eta aditzen artean, 45etarik 15 homofonoak direlarik erabat, eta beste askotan ezberdintasun fonologiko azalerrazak (2000: 178). Argi da, bada, MAE-tarik ateratako lakotaren postposizioek fede ematen dutela gramatikalizazio teoriaren oinarritzko baieztapen baten alde: “gramatika lexikoitik ateratzen da” (2000: 178). Azkenik,

Assuming that Lakota postpositions originate in serial verbs is helpful in explaining this form-meaning correlation. A well-known corollary of the grammaticalization of serial verbs into postpositions is that the verbs gradually lose their verbal trappings, such as compatibility with person affixes (Heine, Claudi, and Hünemeyer 1991 and Lord 1993). If the postpositional paradigm of person affixes (...) is interpreted as a relic of an obsolete verbal paradigm, the division of Lakota postpositions into two formal classes on the basis of their compatibility with direct affixation appears far less arbitrary. The younger, semantically less-bleached elements still retain the remnants of an earlier verbal person-marking paradigm, while the older, more desemantized postpositions have already lost their inflectional potential (2000: 180).

²⁵ Cf. 75. oharra beharbada euskaraz izan den antzeko garapen baterako.

Bada antzekorik —nahiz eta AS-ko atzizkiekin— tani hizkuntzetan ere, monosilabismotik bisilabismorako deribaren barnean:²⁶

Of the 100-plus derivational verb suffixes attested (...) for Galo and (...) for Missing, between 40-60% can be easily traced to lexical roots (almost always verb roots) with the same segmental phonology and underlying tone (...) Derivational verb suffixes frequently retain many of the semantic characteristics of their lexical source forms, but deploy these productively in the more generalised service of grammatical functions. (...) There is every possibility that the pan-Tani system of derivational verb suffixes originated historically in verb serialisation (Post 2006: 57-58).²⁷

Bada, ondoko orrialdeetan erakutsi gogo dugu badela arrazoirik pentsatzeko aitzineuskarak, geroago euskarak ez bezala, MA egiturak izan zituela, —batez ere MAE asimetrikoak—, eta hor dutela beren jatorria hainbat eta hainbat gramatikalizazio.²⁸

2. Multzo-aditzen egitura eta bilakabidez

Azken urteotan eta are azken ehun urtetik gora ere (cf. Lord 1993-n bildu aurreko bibliografia) multzo-aditez edota multzo-aditz egiturez (MAE) sortutako bibliografia ikargarria da bere erraldoian —euskarazkoez hutsaren hurrengoa bada

²⁶ Aitzineuskaratik euskarara bidean izan den aldaketa modu eta tamainarekin noizbait erkatzeko izan lezakeen garrantziagatik, osorik ematen dut ondoren Posten hasierako laburpena:

Compounding in Tani appears to have been a process of disyllabification, where monosyllabic forms in Proto-Tani have been lexicalised as compounds. This has resulted in an interesting division in the Tani languages, with nouns and adjectives on the one hand being closely aligned, and verbs on the other behaving quite differently. This division is interesting because of the more usual alignment in Asian languages of adjectives with verbs, not nouns. The story of this division is traced through the lexicon, with evidence from morphology, tone, segmental phonology and syllable structure, all showing a shift towards greater agglutination in Tani languages (Post 2006: 41).

Esango nuke (cf. Lakarra 2006a) izan dela antzekoren arrastorik gure hizkuntzaren historiarean, baina etorkizuneko beste lan batzuetarako utzi beharra dut oraingoz. Markagarria da Posten lanaren “historical source of derivational verb suffixes” atalean irakurtzen duguna ere —“It is interesting to note, the, that the serial verbs common to the morphosyllabic languages of Mainland Southeast Asia do this too (Matisoff 1969). Indeed, many of the functions of Tani derivational suffixes recall those of post-head serial verbs in languages like Lahu, Thai and Chinese” (57)— eta horren ondorioa: “There is every possibility that the pan-Tani system of derivational verb suffixes originated historically in verb serialisation” (Post 2006: 58).

²⁷ Postek badu beste lan interesgarri bat ere (2007) non erkaketa zehatza egiten den txinera eta taianen artean batak eta besteak, gutxi-gora-behera tipologia beretik abiatuaz (hizkuntza “morfosilabikotik” cf. Light 1978) noraino iritsi diren konposaketa eta gramatikalizazio bidean. Badirudi txinera dela gehien aitzinatu dena aglutinazio bidean eta bietan —hainbat MAE gorde arren— badirela nahiz lexikalizazioak nahiz gramatikalizazioak aditz horietan.

²⁸ Aurreko zenbait lanetan (cf. Lakarra 2007a, 2007b, prestatzen-2), bidebatez eta zehaztasun gehiagorik gabe, euskarazko edo aitzineuskarazko egituraren baten eta multzo-aditzen arteko antzekotasunen bat aipatu izan dut, esaterako A-KAUS-APLIK bantuen eta euskarazko APLIK-KAUS-A egituren artean, biak “A-A-A” (hiru aditzeko MAE zaharrago) batetik bait letozke; orain, kausatiboari dagokionez nahiago dut pentsatu morfologikoa izan bide zela (< **la-* < **da-*) eta ez sintaktikoa, Aikhernaldek dienez (2006: 54) ez baita ohiko CAUS serial bat beste CAUS morfologikoa bat denean eta, beharbada, hori ere **nin* aditzaren gramatikalizazioen artean sartzen zen, § 3.4-ren akabuan laburki aipatzen den bezala.

ere—²⁹ eta haziaz eta ñabartuaz doa exponentzialki. Segidan —Aikhenvald (2006a)-ri eta Aikhenvald eta Dixonek (2006) argitaratu bildumako ikerketei lotuaz—, soilik interes nabarmen eta zuzena agertzen duten gaiaren oinarritzko alderdi zenbait ukituko dudan arren, badirudi euskararen eta aitzineuskararen aditz sintetikoaren eta aditz-multzoaren jatorri eta garapena ezingo dela etorkizunean bere osotasunean aztertu multzo-aditzen azterketaren laguntzarik gabe.

Labur esateko, MAE eraginkor edo murrizak era guztietako hizkuntzetan eriden badira ere, Afrika Mendebaleko, Asiako ekialde eta hego-ekialdeko hizkuntza monosilabiko eta isolatzaileetan dirudite ugari;³⁰ alderantziz, urri dira hizkuntza polisintetiko eta oso polisintetikoko Ameriketakoak.³¹ Orobat, hizkuntza polisintetiko eta isolatzaileetarik kanpo, MAE-k ez dira ugari eransleetan eta ezta Australiakoak bezalako hizkuntza ergatiboetan, izan ere Nom-Akus hizkuntzei baitagozkie errazki uler litezkeen arrazoiengatik: egitura horien oinarritzko eskakizuna bertako aditzek argumentu markak eta, batez ere, subjektukoak —direla iragankorrek, direla iragangaitzak— amankomunean izatean baitatza.³²

Irakurleak MAE-n sistema eta erabilera ugaritasuna —eta baita kasu batzuetan eta besteetan duten garrantzia ezberdina— gogoan izan dezan, interesgarri izan liteke hizkuntza zenbaitetan duen egituraren erabilera egindako estimazioak behatzea:

In many languages with SVCs, these are very common; in others they are quite rare. Surveying the languages described in this volume [= Aikhenvald & Dixon (arg.), 2006], we find that the following approximate percentages of textual clauses include an SVC:

- more than 70 per cent: Tariana
- between 50 per cent and 70 per cent: Ewe, Eastern Kayah Li, Dumo
- between 20 per cent and 50 per cent: Goemai, Thai, Tetun Dili, Olutec, Cantonese
- between 5 per cent and 20 per cent: Mwothlalp, Toqabaqita, Lakota
- less than 1 per cent: Khwe

²⁹ Salbuespen bakarra Traskek (1997: 229) “dative flags” delakoez ari zelarik egindako lerro erdiko aipua bide da:

Be all this as it may, it can hardly be doubted that the history just sketched is correct in its essentials, and we can therefore get a glimpse of an important part of the development of the extraordinarily rich verbal morphology of Basque. We still, however, have little idea what the origin of these morphs might have been: if they were either adpositions or serial verbs, the order of elements is absolutely out of line with the postpositional and verb-final syntax of the language.

³⁰ Ikus 81. oharreko Lorden aipua eta, orobat, beheraxeago testuko Dixonen bigarren ahapaldia- ren hasieran etzanaz emana. Austronesioz, halere, egitura oso bestelakoa izanik ere, erruz aurki ditzakegu “verbal preposition” delakoak (< MAE): familia honen egitura aldaketa sakon baten ondorio ote? Gogora Sagarten zenbait lan —Sagarten 90'-etakoak, esaterako, kontrari Wang (1995)-eko hainbat, baina berriro Sagart (2004) ere— sino-tibetera eta austronesioaren jatorritzko ahaidetasuna erakustera zuzenduak, bat edo beste aurritzki amankomunak eta morfologian oinarritutako argudioekin.

³¹ Cf., halere, de Reuse (2006), Zavala (2006) eta beheraxeago Dixonen aipuaren bigarren zatia. Itxura batean ez dute horrelakoen beharrik aditzean dituzten afijo aberatsak kontuan harturik (horrelatsu dio de Reusek berak); alabaina, Postek tani hizkuntzekin erakutsi bezala (ik. 26. akabuan aipatua), baliteke goragoko garairen batean delako afijo horiek aurreragoko MAE-tarik sortuak izatea.

³² Errazagoa da, noski, noizbait MAEk asko edo gutxi izan dituzten hizkuntzek horiek gramatikali- zatu eta (ia) funtziogabetu ondoren ergatibo sistema oso edo zatikazkoei lotzea; baina Dixonen ondoko testuko aipuaren akaburantz oraindik urrutiago jotzen da.

SVCs are not restricted to languages of a particular typological profile. *They are particularly common in languages of an analytic character* but are also encountered where there is a highly synthetic, or even polysynthetic, structure (for example, Tariana, Olutec, and Lakota, described in Chapters 8, 13, and 14). We find SVCs in languages which are verb-final, verb-medial, and verb-initial; in languages that show ergative characteristics (Olutec, among others); and in languages which have switch-reference marking (such as Tariana). As discussed in §8 of Chapter 1, the grammatical property of ‘having SVCs’ is highly difussible (Dixon 2006: 338-339; *etzana neurea* [J.A.L.]).³³

Esanenezake, bada, tariana bezalako zenbait hizkuntzatan erabilera erabatekoa dela, ia MA ez diren aditzik gabe (cf. Aikhenvald 2006b) eta beste zenbaitetan, aldiz, oso mugatua, batzuetan erabilera beharrezkoa eta besteetan aukerakoa (edota MAE aukerako eta beharrezkoekin), zenbait hizkuntzatan MAE hitzbakarreko eta asimetrikoa eta beste batzutan MAE hitzbakarreko eta anitzekoa, simetrikoa eta asimetrikoa, lotua edota berezia eta are hurruna duena, etab. Hots, zera genduke Aikhenvald-en definizioari lotuaz:

A serial verb construction (SVC) is a sequence of verbs which act together as a single predicate, without any overt marker of coordination, subordination, or syntactic dependency of any other sort. Serial verb constructions describe what is conceptualized as a single event. They are monoclausal; their intonational properties are the same as those of a monoverbal clause, and they have just one tense, aspect, and polarity value. SVCs may also share core and other arguments. Each component of an SVC must be able to occur on its own. Within an SVC, the individual verbs may have same, or different, transitivity values (Aikhenvald 2006a: 1).

Hara zenbait adibide:

Keoi ⁵	jap ⁶	heoi ³	co ⁵	
3sg	enter	come	sit	
‘He went in and sat down’				(kantonera; apud Matthews 2006: 69)
chuchok ³	tho’ng ³	tae:k ¹	ta:y	
Chuchok	stomach	break	die	
‘Chuchok, his stomach burst and he died’				(thai; apud Diller 2006: 175)
Ade	wahwòng	yih	plih	muhng
Grandparent	woman	sago	3sgfSU.make	3sgfSU.be.seated
‘Grandmother was making sago (porridge)’				(dumo; apud Ingram 2006: 211)

³³ Hara Zavalaren datuak olutekaz:

The counts show that the most common structures are those with two verbs, 91 per cent, followed by the ones with three verbs, 9 per cent. The counts also show that 30 per cent of the total of predicates are formed as SVCs, out of which 9 per cent are symmetrical structures and 91 per cent include a grammaticalized serialized verb. Among the grammaticalized elements, the three most common are those that encode aspect, change of valency, and plural, whereas the least common ones are those functioning as verbal classifiers. When the grammaticalized elements are excluded from the counts, the picture is quite different, since only 3 per cent of the total number of clauses in natural discourse include a serialized verb (59 tokens within the corpus of 2,000 clauses (Zavala 2006: 289).

^{33b} Bestalde, marka bedi MAE → hizkuntza analitikoak inplikazioa betetzen ez bada ere, kontrakoa (h. analitikoak → MAE) erabatekoa edo ia erabatekoa dela.

abó ko'a paun lori tudik
 grandparent cut bread take knife
 'Grandparent cut the bread with the knife' (tetun dili; apud Hajek 2006: 244)

MAE-ak sailkatzeko parametro nagusiak ondokoak lirateke: beren osagaiak, hauen hurbiltasuna, hitz fonologikoak edo morfologikoak³⁴ osatzen dituzten komunztadura edota markaketak; hau da, subjektu marka osagai bakarrean —lehenean edo azkenean— edo orotan, objektu marka bat edo gehiago (usuenik bakarra), orobat aspektu, denbora, ebidentzialtasunekoak, etab.

Historikoki —are susma genezakeen historiaurrerik hurbilenekoan ere— gure hizkuntzak MAErik ez duelarik, baliteke euskalari bezala egitura horien osagaiak eta beren garapen diakronikorako suposa lezaketena izatea interesgarrienik. Ikusi dugunez, MAE simetrikoak edo asimetrikoak izan litezke; aurrenekoetan —batez ere horrelako sail murriz edo agorrek dituzten eta MAE simetrikorik izan ohi ez duten hizkuntzetan (cf. Aikhenvald 2006a: 45)—³⁵ maila jerarkiko bereko elementu bi edo gehiago aurkitzen dugu, gehienetan aditz-sail irekietakoak direlarik aditzok.³⁶ MAE asimetrikoetan, aldiz, bi aditz dira, A “larri” bat —MAE simetrikoetako osagaien antzekoa— eta beste A bat “txikia”, zenbait aditz-sail itxikitakoa, dela estatiboa, posturakoa³⁷ edo moziokoa.³⁸ Ordena ere ikonikoa izan ohi da aditz simetrikoetan baina gehienbat sintaxi-egituraren edo hizkuntzaren sintaxi orokorraren araberkoa asimetrikoetan. Bada, MAE simetrikoek lexikalizatze joera duten bitartean, asimetrikoek usuenik gramatikalizatze dute, beren kideen marka gramatikal bilakatuaz, batez ere, sarritan gertatzen den bezala, hitz bakarrean batzen direnean MAE-ren osagai guztiak.

Dixonek eta Aikhenvaldek markatzen dutenez, ez da beti erraz MAE bat bestelako egituretarik bereiztea:

Care must be taken to distinguish minor members of an SVC from suffixes, or adpositions, or complementizers. However, when a process of change is taking place, two alternative analyses may both be possible. That is, analysis as a grammatical ele-

³⁴ Hizkuntza isolatzaileetan MAE-k ugariago izateaz landa, egitura horien osagaiak askeak izan ohi dira fonologikoki zein morfologikoki eta usu ez dira kokatzen bata bestearen aldean urrutiago baizik; honelako hizkuntzen beste muturrean sintetiko eta polisintetikoak aipatu ohi dira (cf. Aikhenvald 2006a: 53 eta hemen 32-33. oharra eta dagokien testua).

³⁵ Halaber, MAEdun hizkuntzetan urri dira multzo-aditz ez diren aditz soilak.

³⁶ Gai honek zehaztasun gehiago behar du, konbinaketa oro ez baita zilegi: cf. “Serialisation of roots in a verb stem is restricted to sequences of events which are commonly associated culturally or for which there is a cultural basis or pragmatic reason for their close association” (Bruce, *apud* Aikhenvald 2006a: 11).

³⁷ Cf. “Motion or posture verbs may be used to impart the semantics of progressive, continuative, or habitual meaning” (Aikhenvald 2006a: 23) eta “Verbs of completion usually mark completive aspect, as does *kaba* ‘finish’ in Kristang” (ibid), erreferentzia gehiagorekin bi kasuetan. Cf. hemen *jarri* (§ 3.2) eta *eden* (§ 3.3), eta besteri buruzko zenbait ohar azkenengoan eta baita zenbait ohar beheago aditz txikion (aspektu gisako, ez denbora legezko) gramatikalizazioaz ere.

³⁸ MAE-ko aditz txikiak denbora luzez gorde lezake inoiz bere estatus lexikoa gramatikalizatu den egituratik kanpora, ‘give’ aditzarekin ewez zein hainbat hizkuntza austronesiotan (eta euskaraz, ikus § 3.4), “sit”-ekin ia mundu osoan zehar (eta *jarri*-rekin euskaraz, ik. § 3.2), edo **edin*-ekin ekialdeko euskalkietan (*jiri*; cf. Lakarra 2006c), etab.

ment after about time X, with X preceding Y, so that between X and Y either analysis would be acceptable (Dixon 2006: 343-344).

Multi-word SVCs have to be distinguished from coordination, consecutivization, subordinate clauses, and complex predicates (see § 2.2). One-word SVCs may be confused with grammaticalized sequences of a root and a affix (which, in turn, may be a grammaticalized root). Such ambiguity allows discrepancies in the analysis of individual languages. (...) In addition, multi-word and one-word SVCs, on the whole, tend to correlate with different typological characteristics of languages—see § 8 (Aikhenvald 2006a: 39).

Aikhenvaldek (2006a: 45-46) bereizi uste ditu aditz-multzoetarik —oro har esaldi finkatu eta idiomatikoak baitira— (a) denbora, modu, aspektu eta bestelako hertsapenik ez baitute haiek bezala; (b) ez baitira aditz gutxi batzuekin gertatzen (mozio eta postura aditzekin, alegia), (c) ez dute deribazio arazorik alor semantiko jakin batzuekin, (d) ez dira erregistro zenbaitetara mugatzen, oro har herrikoietara, eta (e) aditz multzoetako kideen artean juntagailu bat edota menpekotasun marka bat tarteka daiteke baina ez multzo-aditzetakoen artean.

Aditz hauen gramatikalizazio eta funtziorik ohikoenak ondokoak dira, hurrenez hurren:³⁹ a) zuzenbidea eta orientazioa; b) aspektua, existentzia eta egoera aldaketa;⁴⁰ c) modalak; d) balentzia-gehiketa-morfemak (kausatiboak, aplikatiboak, erreziprokoak eta bestelakoak);⁴¹ e) konparatiboak eta superlatiboak; f) konplementatzailak⁴² eta juntagailuak; g) balentzia beherapenak (pasibak bereziki)⁴³ eta h) bestelakoak, definitutasuna edo argumentu oblikuoak eranstea.

Hizkuntza ez-isolatzailetan —edota hizkuntza isolatzaile izandakoen berandua-goko garairen batean— MAE asimetrikoetako aditz txikiek morfologia lotu eta konplexua sortu ohi dute eta, horrenbestez, aditzok eta jatorrizko MAEak desagertzen.⁴⁴

In summary: we can posit two opposite tendencies for the two types of SVCs. The minor verbs in asymmetrical verbs tend to become grammatical morphemes, losing their verbal status. This process is pervasive in some languages, exemplified in this volume by Ewe and, to a large extent, Toqabaqita (also see Aikhenvald forthcoming, on

³⁹ Cf. “Asymmetrical SVCs are arranged below, in order from the most frequent and cross-linguistically widespread to the more restricted ones, with an indication (in the order of priority) of the semantic group of verbs likely to occur in such constructions. *The order also reflects the historical development of SVCs*” (Aikhenvald 2006a: 48; *etzana neura* [J.A.L.]). Azken zatia izan arren niretzat axolazkoena —eta diren hizkuntzak izaki (hots, txinera landa, lekukotasun zaharren arrastorik gabekoak) baita arazotsuena ere— ez dut orain horrezaz luzatzeko astirik ez betarik; nolana ere, Lichtenberk (2002)-n eta beste hainbat tokitan ere Aikhenvalden ondorio horren aldeko frogak biltzen dira.

⁴⁰ “Interestingly, in the data available, they do not include tense, mood, and antipassive” dio Dixonek (2006: 343-344) eta antzera Aikhenvaldek (2006a: 23).

⁴¹ Cf. “Serial verb constructions are often used as valency-increasing mechanisms, to mark causatives, benefactives, instrumentals, and comitatives or sociatives. They are also employed for specifying arguments, that is, to introduce direct objects and various other arguments and obliques. None of these types appears to be restricted to any particular area” (Aikhenvald 2006a: 23); azken hau Givon-en aurka idatzia da, —hark Afrika mendebalean baino ez zirela ematen uste baitzuen— hizkuntza papuetarik eta austronesioetarik emandako adibide ugari bilduaz.

⁴² Cf. “The verb ‘finish’ in Toqabaqita (§ 8 of Chapter 12) has grammaticalized into a completive marker” (Aikhenvald 2006a: 31); ikus beherago § 3.3 *eden-ez*.

⁴³ Cf. *bei* ‘give’ kantoneraz eta *-i* atzizkiari buruzkoak beherago § 3.4 eta 79 oh.

⁴⁴ Gogora § 1.5.6-ko Posten (2006) aipua tani hizkuntzetako bilakabidez.

Manambu). *As a result of this 'grammaticalizing' tendency, there may be no asymmetrical SVCs synchronically.* We will see in § 6 that, historically speaking, languages develop asymmetrical SVCs prior to symmetrical. But this does not mean that languages keep both intact (Aikhenvald 2006: 34; etzanak neureak [J.A.L.]).

Azkenik, euskarak ere noizbait bi dozena aditz soil eta **da-* eta *ra-* aurrizkien bi-tartez sortutako hiru dozena eratorritik gora ez duela izan ikusi dugularik (cf. Lakarra 2007b eta hemen § 1.3), interesgarri deritzot Aikhenvalden ondoko ahapaldiari:

In some productively serializing languages, verbs form a largish but closed class —this is the case in Kalam and Kobon, both Papuan. Kalam has under 125 verbs, of which only about twenty-five are commonly used (Pawley 1993; Pawley and Lane 1998). Dumo (under B) in § 1 of Chapter 9) also has a closed set of basic verb roots, with around 100 members. There are a number of verbs with very general semantics, and these 'generic' verbs are combined together with more specific verbs to provide a precise description of an event. The wealth of SVCs in these three languages 'compensates' for having a smallish closed verb class and verbs with highly generic semantics (2006a: 55).

3. Multzo-aditzak aitzineuskaraz?

3.1. Aditz erroetako CVC-ren ezkerretara diren hizkiez

Aurreko lan batean (Lakarra 2007a) Good-ek (2005) bantuaren —kausatiboaren eta/edo aplikatiboaren bitartez— enbor hedatuaren egiturari buruz aurkeztutako proposamena azaltzerakoan euskara zaharrak eta aitzineuskarak egitura berbera baina ispilu-irudi gisa antolaturik izan zezakeela ikusi genuen; halaber, jakin dugu Gooden eta besteren bantuari buruzkoak zein enparatuko anitzen gainerako antzeko hizkuntzen inguruko bibliografia zabal batek aldarrikatzen duela hasieran hiru aditz nagusi zirela, zeinetarik bi enparatukoaren afijo bilakatu ziren ordena eta kronologia jakin batean: 1. A.(KAUS) > ATZIZ.(KAUS); 2. A.(APLIK) > ATZIZ.(APLIK). Baldin eta, dagoeneko aipatu osagaien ispilu-irudiko aldaketarekin, aitzineuskararako ere antzeko analisi-bide bat saia bageneza, —gramatikalizazioa hasiera-hasierako A.(APLIK) — A.(KAUS) / A.(NAG) batetik aitzinatu ondoren—, lehendabizi A.LAG(APLIK) — A.([AURRIZ.KAUS] — ERROA) egitura bat genuke eta A(AURRIZ.APLIK — [(AURRIZ.KAUS) — ERROA]) ondoren.⁴⁵

Aditzen forma sintetikoak forma jokatugabeak baino berriagoak direla onartzen badugu (cf. goian § 1.2.-1.3.) eta, beraz, **da-thor* ([ASPEKT.INDET]-ERROA), **dakhar* ([ASPEKT.INDET]-ERROA), etab., forma jokatugabe gisa zaharrago direla bai *nator* (< **ni-da-thor*) eta bai *nakar* (< **ni-da-khar*) eta are *ø-dator* ([3.p]-ORAIN) edo *ø-dakar* ([3.p]-ORAIN) baino ere, orduan aldarrikatu beharko dugu ondorio gisa aurreko garairen batean *dator* edo *dakar*, ez aurrizki batez (*da*) lagundutako aditz erro banaz (**khar*, **thor*), baizik eta bestelako markarik gabeko bi aditz erroz^{45b} (**da*⁴⁶ + **thor*,

⁴⁵ Halere, baliteke euskaraz APLIK kategoriarik ez izatea erroaren ezkerretara; horietan aski bide da ASP sintagmarekin (gogora aurreko orrialdeko MAE-n gramatikalizazio bideak); besterik da eskubitara, hots, atzizkiekin, *-tsi* eta *-kil-gi* markekin, esaterako. Honenbestez, gorde ahalko litzateke Beñat Oihartzabalek gogoratu zidan Baker-en hertsapena (APLIK ↔ SOV) aplikatiboez.

^{45b} Cf. MAE-z Aikhenvaldek aurreko atalean eman definizioaren hasiera.

⁴⁶ Arrastorik utzi ez duen arren -C eransten dut, CVC baita aurrizki gisa gramatikalizatu baino lehenagoko aditz laguntzailearen egitura (orobat nagusiarena ere, jakina); dakigunez honelako prozesuetan

**daC* + **khar*) osatuak zirela. Hots, adizki inperfektiboa baino lehen perifrasi inperfektibo bat genuke, MAE asimetriko batetik (minor-maior) sortua.

Badira, gutxienez, bi gogoetagai interesgarri kontu honen inguruan. Batetik, gramatikalizazioaren inguruko azterketetan —multzo-aditzen ingurukoetan, bereziki— sarri markatu izan da lokatibo aditzek bi garapen nagusi izan ohi dutela (eta nabarmena dirudi euskaraz bietarik dugula): [1] lokatibo afijo bilakatzen dira (cf. *la-*, *da-*, *-da*, *-la*, *-ra*) eta [2] aspektu-marka, indeterminazio-marka zehazki, bilakatzen dira (cf. Lord § 1.3.3-n aipatua).⁴⁷ Berezilariak esan eta edozein zaletuk ikus lezakeen legez, progresibo gehienak elementu lokatiboak dituzten esapideetarik etorri ohi dira (ikus § 3.2ko Bybee eta gainerakoen lehen aipuaeren akabuan).

Bigarren gogoeta azken honekin zuzenean loturik dugu; Trask (1977) ohartu zen dagoeneko orainaldiko 3. personako adizkietako *da-* ez zela hasiera batean persona marka (ezta *l-*, *z-* edo *b-* gainerako denbora edo moduetan ere) eta “imperfective modal” delakoari zegokiola. Trask aditz aurrizki hau(ek) lehenagoko beste aurrizki bat(zu)etatik edota aditz laguntzaile(eta)rik etor zite(z)keela azaltzera iritsi zen.⁴⁸

Now the prefix *d-* is nearly always followed by *a*: this *a* is often taken to be a buffer vowel, but the buffer vowel in Basque is usually *e*, not *a*. Alternatively, this *a* has sometimes been taken as a characteristic of the present tense. What I propose is that *da-* is a single prefix, and that this was the original full form of the present/continuous verbal affix. It is just conceivable that this *da-* is to be identified with the verb *da* ‘he is’, and the present tense therefore has its origin in a periphrastic construction, but this possibility will not be explored here (Trask 1977: 204-205; letra etzana neurea da [J.A.L.]).

Dakidanez, bigarren aukera ez zuen Traskek ondoko lanetan ere garatu eta ezta gainerako ikertzailereren batek ere, nahiz eta horren interesa euskal sintaxiaren bilakabidearen azterketarako eta are hizkuntzak pairatu aldaketa tipologikorako nabarmena izan.⁴⁹ Egungo egunean, euskararen barneko informazioa eta konparazioaren bidetik eskura genezakeena kontuan izanik, Traskek baztertutako aukeraren aldera egin beharra dugu: hots, yurokean, bantuan, australiar hizkuntzetan edo beste askotan⁵⁰ bezala, aitzineuskaraz ere, noizbait morfologia ageririk gabeko bi aditz, A.LAG

—inoiz erabat—, galtzen da esanahi eta gorputz fonikoa, azken hau, bestalde, gainerako edozein prozesu “arruntetan” baino gehiago: cf. Arratzun *biot be(h)ar dot*-etik baina *zier* [**zi] (< *ze(h)ar*), etab. Bide nabar, Gooden (2005) proposamena aitzinbantuko laguntzailearen forma kanonikoaren bilakabiderako “is-pilu bidezko” berbera dugu: -CVC > -VC.

⁴⁷ Modu zabalago batean, hara Bybee et al (1994: 127): “For several reasons we view progressive meaning as the specific meaning that feeds into the chain of developments leading eventually to the highly generalized imperfective or present meanings”. Ik. 52. oharra aipuaeren jarraipenerako.

⁴⁸ Izan ere hori aski zuen bere helburu nagusirako: argi da aurrizki (lehen aditzeko eta orain baita IS-eko; cf. Lakarra 2003) zein ezkerretako laguntzaile, *da-ior* egitura nekez izan litekeela S.O.V. hizkuntzetan, S.V.O., V.S.O. edo V.O.S. batzutan baizik. Horrela ikusi eta erakutsi zuen Trask (1977) baina ez bera eta ez beste ere ez dira aurrerago joan azken 30 urtetan eta bai atzerago Trask (1997) eta (1998); ik. Lakarra (2006a) eta ondoko lanak.

⁴⁹ Egia esan, aurrizki zein A.Lag izan, alde honetatik berdintsu zaigu, azken finean A.NAG > A.LAG > Aurr gramatikalizazio katea baten aurrean baikara; ez dirudi Jainkoak ez aurrizki ez aditzlagunik sortu zuenik.

⁵⁰ Ikus Anderson (2006: 302hh.) aditz laguntzailearekiko inflexio eredu ezberdinen jatorriaz, eta horren barnean § 7.6 “Synchronic variation and diachronic changes in AVCs”, non ikus bailitezke

eta A.NAG bildu ziren (CVC + CVC); lehenak -C galdu zuen (cf 46. oh.) eta, askozaz beranduago, aurrizki gisa pertsona markak jaso eta, —VO > OV eta Lag-V > V-Lag aldaketaren ondoren— CVCVC forma bildu horiek atzizki (zein aurrizki?) erako gehiketak ere izan zituzten: cf. *jaiio* < **e-da-din-o*, *jaitsi* < **e-da-din-tz-i*, *jaiki* < **e-da-din-gi*, *edoski* < **e-don-tz-gi*, *idoki* < **e-i-don-gi*, etab. Hau da “orainaldiko” adizki sintetikoaren jatorria: Australiako hizkuntzetako aditz asko bezala (cf. § 1.5.5.), aurretiaz sintetiko horiek perifrasiatarik datoz. Mailegutan hartutako aditzek ikusitakotik abiatuaz, esan beharra dugu era askotako aditz laguntzaileak eta hizkuntzaren historian sortu dituzten perifrasiak ezin direla aditz sistema baten hondamendi gisa har; jakin ere badakigu delako sistema hori ez zela inoiz bere beteginzarre osoan izan, beteginzarretzat aditz sintetikoaren sistema “unibertsala” (orokortua) hartzen badugu, bederen, ezta latin-erromantzearen eragin gaiztoaren ondorio gisa ere, batez ere aditz sintetiko urri horietatik (70?, nozbait 100 edo 125?)⁵¹ asko lehenagoko perifrasiatarik datozelarik.

3.2. “Orainaldi” sintetikoaren jatorriaz

Oraindik *da* partikularen jatorria litzateke argitzeke, hots, lehenik A.LAG-A.NAG egitura eta gero A-rekin batu ondoren orainaldiko —hots, aspektu mugagabeko eta gero horrela aldatutako—⁵² adizkien gutxieneko oinarri bilakatu zen *da*-CVC egiturarena, alegia. Esan dugu dagoeneko *da*-k, gramatikalizatu baino lehenagoko aditz gisa, *da*C behar zuela, -C mutatis mutandis (CVC-CVC > CVC-VC / CVC-CVC > CV-CVC)— bantuan gertatukoaren ispilu-irudi bezala (cf. Lakarra 2007a) galtzen zelarik. -C horiek betetzeko ez -T (p, t, k, b, d, g), ez / h /, ez / m /, ez / f / historikoki baliagarri ez direlarik (cf. Lakarra 1995, 2002a), -r, -n, -l, -ts, -tz gelditzen zaiz-

hainbat adibide interesgarri, dela menpeko formen eta askeen ezberdintasunez, menpekoen arteko ezberdintasunez, eredu flexiboen artean direnez, edota forma erantsiez eta erantsigabekoez, uralikoz, tzoztilez, tibeto-birmanieraz, hizkuntza papuetan, bantuetan, nilotikoetan, edo karibekoetan.

⁵¹ Erro biluziak (aurrizkiren bat gehitu aitzin) askozaz gutxiago (pare bat dozena?), noski, § 1.5.1ean aurreratu legeztu.

⁵² Cf. Lakarra (2006c) vs de Rijk (1992); antzeko kasuak hain dira ugari —ikus Bybee et al. (1994)—, non ez duen paralelorik aipatzeak merezi.

Bere luzean, argigarri bide da Bybee et al. (1994: 127-128)-ko hurrengo pasartea, hemen 47. oharrean aipatua:

First, progressive meaning is more specific, and it is included in the more general meanings of imperfective or present. Thus our general theory of grammaticization would predict that progressive is a sense that occurs early in the process of grammaticization and might develop into the more general meanings. Second, historical and comparative evidence exists (...), which shows constructions with progressive meaning developing into presents or imperfectives. (...) Third, our own data contain some cases that appear to be intermediate between the more specific progressive and the more general imperfective or present senses. Finally, our data also show that the same range of lexical sources gives rise to progressive, imperfective, and present.

Ondoren (129hh) progresiboen iturriak ikertzen dituzte, gehienetan elementu lokatiboaren bitartez —dela aditz laguntzailean bertan, dela postposizio edo preposizioen bitartez— gauzatzen direla markatuaz, inoiz lokatiboak kopulak bilakatu diren arren: “The meaning of the locative construction which gives rise to the progressive is probably ‘be in the place of verbing’ or ‘be at verbing’. The meaning of the serial construction would be ‘sit verbing’ or ‘stand verbing’” (Bybee et al. 1994: 130).

kigu; zein ote, bada, —*dal, *dan, *dar, *dats, *datz— aditz erro horren forma zaharra ohiko euskal fonotaktikaren aukerak ezaguturik?

Bestalde, benetako lokatiboez landa, gramatikalizazioaren ikertzaileen artean adostasun handia da *stand*, *sit* eta *lie* direla munduan zehar hizkuntzetako perifrasi inperfektiboetan gehienik parte hartzen dutenak (cf. Bybee et al. 1994; Newman (arg.) 2002, Anderson 2006):

The majority of progressive forms in our database derive from expressions involving locative elements (...) Our data, then, corroborate as a world-wide trend the strong tendency in Africa for progressives to derive from locative expressions: Heine, Claudi and Hünemeyer 1991a report that they found over a hundred African languages with locative sources for progressive grams. The locative notion may be expressed either in the verbal auxiliary employed or in the use of postpositions or prepositions indicating location—‘at’, ‘in’, or ‘on’. The verbal auxiliary may derive from a specific postural verb, such as ‘sit’, ‘stand’, or ‘lie’, or it may express the notion of being in a location without reference to a specific posture but meaning only ‘be at’, ‘stay’, or, more specifically, ‘live’ or ‘reside’ (Bybee et al 1994: 129-130).

Lichtenberk are zehatzagoa dugu:

Cross-linguistic studies suggest that of the three main posture meanings it is ‘sit’ that is most often implicated in the development of the progressive aspect. This is not at all surprising when one considers the following. First, the progressive aspect develops first with dynamic, activity verbs, whose subjects are agents (Bybee et al. 1994; also Dahl 1985). Second, humans are the quintessential agents. Third, of the three main postures, it is sitting that is characteristically human. And fourth, verbs with the meaning ‘sit’ acquire semantically unmarked locative (and existential) uses in which they are prototypically used with human subjects. It is the association of such verbs with humanness of their subjects that makes them better candidates for development into progressive markers than either of the other two basic posture verbs are (Lichtenberk 2002: 311).

Gramatikalizazio honen azken emaitzaren adibideak, tarteko pausuenak, edota hasierako egoeraren nahiz gramatikalizazio aurrekoarenak, ugariak dira oso eta Kuteva-k bulgarietatik atera gabe ere ederki bildu du denetarik:

Vizdas li onazi zena tam, v bjatala roklja? Sedi na pejkata, ot ljavo... ‘Can you see that woman in the white dress over there? She is sitting on the bench, to the left...’ →

Ana sedi na divana i pise pismo, a basta i sviri na piano ‘Ana is sitting on the couch and is writing a letter whereas her father is playing the piano’ →

Drexite sedjat v koridora i sabirat prax ‘The clothes are in the corridor and gather dust.’/‘The clothes are gathering dust in the corridor’ →

Drexite sedjat i sabirat prax ‘The clothes are gathering dust all time’ →

Krepostta stoi i se rusi s vsjaka izminata godina ‘The fortress is falling to ruin from year to year’ →

Trionat lezi i razdjasva v mazeto ‘The saw is getting rusty in the cellar’ →

Basta mu prez cjaloto vreme stoi i marmori ‘His father continuously grumbles’ →

Starecat sedi i si broi parite s casove ‘The old man has been counting his money for hours on end’ →

Sedi i se oplakva vmesto da se ‘She/he is complaining all the time instead of starting to work’ →

Stoi i govti po cjal den v kasti ‘She/he cooks all day long at home’. (2001: 3. atala)

Hots, hasiera batean aditz hauek gizaki subjektuekin erabiltzen dira, gizakien gorputzak espazioan hartzen duen orientazioa adierazteko —gogora Lichtenberken aipuan giza ekintza berezi gisa definitzen dela—, esanahi estatiboarekin eta aditzaren egoerarekiko inongo loturarik gabe. Bigarrenik, aurreko erabilereiz landa, objektuen eta aditzen une bereko egoeraren espezifikazioa agertzen da. Egitura klausula-bikoitzak klausula-bakar bilakatu ondoren ‘sit’/‘stand’/‘lie’, koordinazio juntagailuaren eta orain nagusi bihurtu den aditzaren arteko kohesio handiago bat aurki genezake; kohesio horrek azalduko luke, adibidez, aipatutako elementuen periferian aditzlagunak erabiltzea, honela egituraren anbiguotasuna ezabatu eta aspektu interpretazioa hartuaz, hots, kontinuatiboa / duratihoa / progresihoa. Azken unean subjektua animatua izan liteke, baina hasierako aldiberekotasunik ez da dagoeneko: egitura kon. / dur. / pro. markatzaile gisa dakusagu, dela subjektu animatuekin, dela animatuga-beekin. Azkenik, Kutevak dioenez, bulgarieraz, norvegieraz, danieraz edo suedieraz ‘sit’/‘stand’/‘lie’ laguntzaile egitura ohikotasun adieran agertzen da usu; horra iritsirik,

since a development of a continuative/durative/progressive marker into a habitual marker is one of the most frequently observed and described grammaticalization developments in the literature on grammaticalization, we need not go into the details of this development here (2001: 71).⁵³

Gorago ikusi dugunez, erro zaharreko -C betetzeko hautagaien dagokienez, eza-guna da soilik txistukariak eta ozenek bete zezaketela kokagune hori eta ez leherkariak (cf. Lakarra 1995, etab.); hots, **dal*, **dan*, **dar*, **das* edo **daz* baino ezin izan dituzkeela gure hautagaiak. Horien guztien artean, egiatan baliagarri bakarra, bera baita aipatu prototipo semantikoen ordain eta aldi berean ‘sit’ / ‘stand’ / ‘lie’ aditz laguntzaile baten iturri izan zitekeena, hirugarrena dugu: **dar* ‘sit’, hortik baitugu euskarazko kidea: **e-daR-i* > *jaRi*.⁵⁴

⁵³ Gehi bekizkio Bybe et al. (1994: 132hh)-eko ondokoak:

“The conclusion concerning stative sources for progressives, then, strongly points to location as a necessary semantic element, and no clear cases of progressives formed with a copula without a locative element have been found in our data” (132).

“(…) If we look at the meaning elements that go into the information of the progressive periphrasis, it would appear that the original function of the progressive is to give the location of an agent as in the midst of an activity” (133).

“(…) The fact that progressives are preferred with dynamic verbs—either activity or process verbs—is a consequence of the fact that progressive meaning is originally most compatible with activity predicates and only gradually extends to other predicate types” (139).

“(…) some languages have two grams that we have classified as presents. In all these cases, it is clear that one is an older, more grammaticized (or zero) gram and the other is a younger developing gram, and in three out of four cases, it appears that this younger gram has developed from a progressive” (144).

⁵⁴ *jarri* **dar*-etik datorrela aspaldi markatu nuen (cf. Lakarra 2003), hitz-familiaka egindako etimologiak bilatzean **d-* / *l-* / *j-* paradigma zenbait proposatuaz **dar* (—/ *larr-i* / *jarri*), **dats* (—/ *lats* / *jats-i*) edo **e-dutz-i* / *luz-e* / *j-a-uz-i* bezalako erro zahar zenbaitetan. Honenbestez, *adar*-ekin lotua ere bada beste zenbait **dVC*-rekin —cf. *adats*, *eder*, *odol* Lakarra (1995a)-z geroztik— amankomunean duen erre-duplikazioaren bitartez. Bestalde, badirudi *adar*-en semantika hasiera batean ‘bulto’, ‘hinchazón’, ‘excrecencia’, etabarrekin lotuago izatea ezen ez ‘cuerno’ edo ‘rama’ zehatzekin eta, honenbestez, are zailago geratzea ustezko zelta kognaduetarik erakartzea (ik. Lakarra 2003 erkaketa horren zailtasun gaindiezinez).

Jarri hizkuntzaren dialekto eta garai guztietan lekukotutako aditza dugu,⁵⁵ *OEH*-ko bere lehen adiera ‘sentarse, tomar asiento’ eta bigarrena ‘poner(se), colocar(se)’ direlarik, baina beste hainbat eta hainbat adiera edo hedadura ere baditu eratorri: ‘posarse’, ‘establecer (una ley, regla, teoría, creencia...)’, ‘componer versos’ (‘improvisar’-i kontrajarria), ‘poner(se) (en camino)’, ‘poner, asignar (un nombre, un apodo...)’, ‘plantar’, ‘poner, preparar (comida)’, ‘poner (huevos)’, ‘poner(se) algo o alguien de cierta manera’, (tiempo atmosférico), ‘poner(se) (de, como); nombrar (ref. a un cargo, título...)’, eta are ‘ponerse, disponerse, inclinarse’, ‘ponerse a hacer algo’, [etzana neurea (J.A.L.)] ‘acostumbrarse, hacerse, adaptarse, acomodarse, aceptar’, ‘dispuesto, acostumbrado’, ‘tomar tierra, arraigar’ eta ‘asentado’. Begibistakoa da aditz honek Kutevak gramatikalizazioaren lehen urratsetarako erakusten duena errazki betetzen duela, agian gutxiago azken urratsak; alabaina, hau ez da harrigarri, erredundantea bailitzateke —perifrasiaz bitartez— aditz hori sintetiko guztien osagai beharrezko bihurtu ondoren.⁵⁶

Interesgarri zaigu, orobat, hizkuntza ozeanikoetan gertatzen den prozesu bertsuz Lichtenberken ondorengo iruzkina: “(...) the following scenario emerges: posture meanings give rise to locative/existential meanings and the latter give rise to aspectual meanings: posture > locative/existential > aspectual” (2002: 130).⁵⁷ Honi Kilian-Hatz-ek khoe hizkuntza khoisandarrean gertatua —main verb > copula (auxiliary) > aspectual auxiliary > aspectual suffix (Newman 2002: xi)— gehitzen badiogu, soilik “aurrizki” beharko dugu irakurri “atizki”ren ordeztu VO hizkuntza baten, horrelakoa baitzen euskara gertakari hau jazo zenean eta are beranduago.⁵⁸ Hara Newmannen liburutik hartutako lau adibide argi, hiru hizkuntz familia oso ezberdinetarik:

Siresire di-bula-bula-i be di-soa?i
 grass 3PL.REAL-burn.off.vegetation-RED-3SG.OBJ and 3PL.REAL-sit
 ‘They are burning off the grass’

Rakana ku-em-emak-i be ku-soaki?
 what? 2SG.REAL-RED-do-3SG.OBJ and 2SG.REAL-sit
 ‘What are you doing?’ (Lichtenberk 2002: 278; manam: hizk. ozeanikoa)

Ti kx’ó-à-n†ùè
 1SG eat-I-sit
 ‘I am eating (while sitting) or I am eating’ (Kilian-Hatz 2002: 324; kxoe: koisan)

⁵⁵ *OEH*-n (s.u.) aldaera bakartzat GN, Aezk, E *xarri*, dakusgu; hori zuzenago litzateke < j- > grafia ahoskera bakarra balu lurralde guztietan.

⁵⁶ § 3.5-en beharbada *-tza(t)* prolatiboa *etzan* aditzaren gramatikalizazio batetik etor litekeela proposatzen da.

⁵⁷ Ikus “The ‘sit’/ ‘stand’/ ‘lie’-auxiliation development” laburpen-taula Kuteva (2001: 72)-n.

⁵⁸ Itxura batean hemendik (eta baita ondoren ukitutako ditugun iraganeko forma sintetikoaren gramatikalizaziotik) bi eratako “irakurketa” kronologiko oso ezberdinak egin bide litezke: 1) adizki sintetikoaren jatorria aspaldidanikoa delarik —baina cf. Lakarra (2007a) eta (2007b)— hortaz Lag-A Nag egitura oso zaharra dugu; 2) adizki sintetikoak zaharrak edo betidanikoak direla uste izateko frogara aske ez delarik, ez da zer pentsatu aspaldi sortu ez galdu direla ere, eta, beraz, Lag-A Nag egitura (eta VO ordena) ere ez. Nik neuk nahiago dut bigarren aukera, iruditzen baitzait ez dela lehena bezain argiro aurreiritzietan oinarritua; gainetik, Lakarra (2005), (2006a) eta bestetan defendatutako deriba laguntzen du noski. Nolanahi ere, datu eta ikerketa anitz falta da hau eta hizkuntzaren historiaurrearen kronologia eraikitzeko eta hainbat galdera ihardesteko.

Dèe-kɛ-dèé ndì ndir t́áa
 woman sits cooking sauce
 ‘The woman is cooking the sauce’

(Keegan 2002: 347; mbay: hizk. sudanikoa)

Gogora, bukatzeko, hemen bertan (§ 1.1) aipatu dugun Campbellek bildutako gramatikalizazio usukoetariko bat:

- (7) copula (‘to be’) < positional verbs ‘stand’, ‘sit’ or ‘give’, ‘exist’ (Spanish *estar* ‘to be’ < Latin *stare* ‘to stand’, Spanish *ser* ‘to be’; Quechua dialects *tiya-* ‘to be’ < **tiya-* ‘to sit’).

3.3. “finish”

Badirudi iraganeko adizki sintetikoen jatorriaz ere orain arte baino urrutiago jo genezakeela multzo-aditzen azterketatik abiatuaz. Bybee et al. (1994)-k esan bezala, ‘finish’ dugu iraganeko perífrasi eta marken iturri lexiko ohikoena:

The lexical items which evolve into the grams discussed in this chapter [“Anterior, perfectives and related senses”] are almost all verbs, which can be divided into two major types: stative verbs, usually copulas, but also ‘have’, ‘remain’, and ‘wait’; and dynamic verbs, either movements or verbs meaning ‘finish’ or ‘be finished’. Non-verbal sources resemble movement verbs in being directional, as in the case with the adverbial source ‘away’, ‘up’, or ‘into’ (1994: 55).^{58b}

Bybee et al. (1994: 69)-ren arabera aditz burutuak “anterior” bezala erabiltzea ikertu da baina ez hainbat ‘finish’ legezko aditz dinamikoena. Haatik, badira txinera (*liao* ‘finish’), mon-khmer eta Afrikako hizkuntzetako adibide ezagunak:

hwo-i it an chang veng ta ngar
 finish sleep 3.s will return to fire
 ‘After sleeping, he will return to the fire’

nang hwo-i pwo
 lady finish birth
 ‘The lady has given birth’

(Bybee et al. 1994: 72; palaung; mon-khmer)

Ertafrikako sango kreolean⁵⁹ *awe* aditza nagusi bezala erabiltzeaz gain “an action antecedent to that of the verbs in the context” (Samarin *apud* Bybee et al. 1994: 70) adierazteko ere usuko da. Mwera bantu hizkuntzan *-ile* atzizkiak (< aitzinbantu **gid-e* ‘finish’), aditz dinamikoekin doanean ekintza iragan hurbilean adierazten du,

^{58b} Interesgarriak dira egileek gramatikalizazio iturrien segurtasunaz hurrengo orrialdean eskeintzen dituzten oharrak:

The richest documentation of lexical sources can be found in the completives, resultatives, and anteriors, where about half the grams coded had indications concerning lexical sources. It must be emphasized again, however, that we do not have a uniform degree of confidence in our pairings of grams with sources. The pasts and perfectives, which are probably much older, had identifiable lexical sources in only one fifth of the cases. However, completives, resultatives, and anteriors develop into pasts and perfectives, and since we do have some evidence of the same lexical sources for these latter grams, we will assume that what we have to say about lexical sources is applicable generally to the grams of this group (Bybee et al. 1994: 56).

⁵⁹ Beste kreole batean, tok-pisin-*ez*, *pinis* (< *finish*) aditza are *awe* baino zabalago erabili ohi da.

hizketaren egun berean gertatu dela; estatiboekin, aldiz, orainaldi bukatua dugu: *nigonile* ‘I am lying down, I am asleep’ (Harries apud Bybee et al. 1994: 74).

Multzo-aditzaren bigarren (edo azken) osagai gisa “finish” usukoa da oso; ijo hizkuntza afrikarrean, esaterako, ez da bere kasa aditz nagusi bezala jokatzen baina bai funtzio honetan:⁶⁰

Ò kpei dhe me
He wash finish me
‘He finished washing me’

(Lord 1993: 227)

orobat kristang, portugés jatorriko kreolean:

kora yo ja chegá nali eli ja kaba bai
when 1sg PER arrive there 3sg PER finish go
‘When I arrived there he had gone’

(apud Aikhenvald 2006a: 23)⁶¹

edo Toqabaqitan (ozeanikoa, Salomon uhartekoa):

nia qe thau-ngani-a sui naqa luma nia
3sg 3sg:NFUT build-TR-3:OBJ COMPL PER house 3sg
‘He has finished building his house’

(Lichtenberk 2006: 271)⁶²

Euskaraz fonologia eta morfologia aski ez balira, hitzaren historia bera bide dugu gutziz begibistako gogoratzeko *amaitu* aditzak ez duela balio iraganeko aditz sintetikoen jatorria gramatikalizazioaren bidez azaltzeko: *amai* ‘akabu’ *hamabi* + *-tu* ‘adocinado’-tik sorturiko beranduagoko eraketa legez azaldu zuen ederki Mitxele-nak (1972: 337-340); horrenbestez, *hamabi* eta, jakina, Tovarrek berarekin lotu nahi zuen *hamar* baino askozaz berriago dugu. Bere berritasunak azal lezake, halaber, *amai(tu)* bizkaieratik kanpo ezezaguna izatea: *OEH*-n s.u. *amai* esaten zaigunez, be-
rau “Empleada por algunos autores vizcaínos clásicos —sobre todo fray Bartolomé— y modernos. En el s. xx es empleada por algunos autores guipuzcoanos y navarros” dugu;⁶³ eta *amaitu*-n eransten denez,

⁶⁰ Cf. “Its position *after* the verb reflects the position it would have had as a verb in a serial construction in a sentence like this, since within a serial construction the order of verbs is typically iconic with respect to time. A similar verbal or de-verbal aspectual ‘finish’ morpheme in post-verb position is commonly found in Benue-Kwa languages.

Engenni exhibits a range of verblike morphemes which have morpho-syntactic properties distinguishing the from verbs. Clues from their form, function and clause position are consistent with a historical identity as verbs in serial constructions. In this respect Engeni resembles many other Kwa languages (Lord 1993: 227-228).

⁶¹ Aikhenvaldek berak (2006: 42) biltzen du *kaba* aditzarekin saramaccan deritzon beste kreole batego adibide bat ere.

⁶² Cf. “Another kind of serialization that is common cross-linguistically is for intransitive verbs that mean ‘finish, be finished’ to signal completion of the situation denoted by the other verb. Toqabaqita has a verb ‘finish, be finished’, and it also has a homophonous completive marker (...) it is likely that at an earlier stage the verb *sui* and the preceding verb did form an SVC, and that at a later stage the verb *sui* underwent grammaticalization into a particle when in an SVC” (Lichtenberk 2006: 271).

⁶³ Ikusten ez dudalarik bizkaieraz Elgoibarko dotrina [xviii. mendearen bukaeran, oso] baino lehenagoko lekukotasunik, —ez *RS* eta ezta 1600 baino lehenagoko enparaturik, ezta Kapanaga edo Miko-

(...) antes del s. XIX sólo hemos encontrado dos ejemplos de Urquizu y Olaechea. Hasta mediados de dicho siglo lo emplean casi exclusivamente los escritores de la escuela de Marquina, extendiéndose después a todos los autores vizcaínos. En el presente siglo [XX.ean] casi se generaliza entre escritores peninsulares, pero no hemos encontrado ningún ej. de autor septentrional.

Izatekotan, bada, beste nonbait beharko du izan iraganeko adizki sintetikoen gramatikalizazioaren iturriak. Proposamen berririk egin aurretik Oregiren (1974) aspaldiko bat aztertu nahi nuke. Hark zioenez, iraganeko formek beren barnean zuten *lehen* aditzlaguna;⁶⁴ hitzez-hitz hau ezinezko dugu, noski⁶⁵ —***nire(he)ntorren* (< **ni lehen-torr-en*), nahiz ***etorlehen* edo itxarongo baikenukeen— baina, ene irudiko, nolabaiteko inspirazio iturri izan genezake Oregiren ideia hau: gogoan badugu erakutsi denez (cf. Lakarra 2006c) *l- *d-*, batetik etorri ohi dela, *lehen* horretan **denen* batetik abiatu ahal (hobe, behar) gara: hau da, **den-en*, hots, gure **den-en* inesibotik; cf. *barrru*, *barren* (eta *barrenen*) **bar*-etik, etab. Uste dut etimologia honek Oregiren hipotesia edo antzeko bat —berak erroaren ezkerretara bilatzen bide zuena eskubitara kokatuaz— are sendoago egiten duela, hau da, oraindik **den* erroa dela gramatikalizatutakoa.

Egokitasun semantikoari eta gramatikalizazio paraleloei begiratzen badiegu, esan behar dut *OEH*-n aditz honetaz (*eden* < **e-den*) ematen den azalpena laburregi iruditzen zaidala. Egia da lau sarrera direla bertan *eden*-entzat: —lehen, izena, “V. apud Azkue: Lar. Añ. H) ‘veneno, ponzoña’, hirugarrena “(G-bet) funerales” eta laugarrena “(Sal) picar (se dice hablando de insectos)”. Nagusi dirudien bigarrenaren *lehen* adiera gisa “(Aux. intrans.) caber; (aux. trans.) contener”, bigarren ‘tranquilizarse’, eta hirugarren “Vb. intrans., être contenu” [lehendabizikoaren oso antzeko] datozkigu. Alabaina, bada hor *ezin-eden* “(S. apud Azkue) inquietud, desasosiego. “*Ezin-eden* du, no puede contenerse, está fuera de sí” ere, eta hor bertan, Lhanderi jarraiki, ‘inquieto, turbulento’ ere badela dioskute. *Eden*-en ondo-ondoren dugu bitan banatzen zaigun *edendu*: “1. “(vizz. apud Azkue) envenenar(se), corromper(se)” [bizitza eskas eta susmagarrikoa berau] eta “2. (G. ap. Azkue) ‘templado, suave’, ez

leta XVII.ean nahiz Barrutia, Arzadun, Urkizu edo Olaetxea XVIII.ean— beharbada hobeko genuke hizkuntzaren historiaren aldetik, zehatzago, “no documentado hasta finales del XVIII” edo antzeko formularen bat *OEH*-koa baino; izan ere *amaiena*-n esaten zaigunez, “aparece más tarde y ha sido menos usado que *amai*”. Hala dirudi, noski, *lehen* lekukotasuna 1879 bitartean agertzen ez delarik.

⁶⁴ Zehatzago, “(...) orainaldiko ez diren bukaerako -N gabeek (*baletor*, *letorke*, *betor*) ez dute *lehen*-aldirik zehatz adierazten; horretarako -N beharrezko dela suma ditekete (*etorren*, *zeturkeen*). Orain-eza emateko beste erak, EN tartekatatzak alegia, aditzak NOR direnak berebaitaratu ondorengo dirudi; EN horren jatorriaz iritzi garbirik ez dudanarren, oraingo LEHEN-ekin nolabait lotuta dagokelakotan nago” (1974: 270).

Eta hor bertan oharrean: “NORK-dun aditz laguntzaillearengan EN(IN)-en bidezko bereizkuntza **na-du* / *n-IN-du* zateken, noski; gero, **na-du* > *nau* laburpena gertatu eta *nau* / *nINDu* itxurako azaltzen da. Honek ekarriko zuen, noski, IND hori gero beste aditzetara sartu eta *nator* / *nINDator*; *nago* / *nINDago*; *nabil* / *nINDabil* bezalakoetan agertzea (Ikus nere “Aditzeko askargille batzuei buruz”, *Fontes* 9. alea, 1971)”.

⁶⁵ Badu, gainera, arazo erantsi bat, Bybee et al. (1994)-k azaldu bezala: eslabiarrak bezala beste zenbait hizkuntzatan ere gramatikalizatzen dira adberbioak —nahiz eta horien artean ‘orain’ ez omen den oso arrunta— baina beren hertsapen formal eta semantikoak oso larriak dira; euskaraz ez da horrelako ezer.

aurrekoa baino askozaz ibilbide garbiagokoa. Hau guztia ikusirik ezin ahaztu 3. “(V-arr-oro)z desollar” ere, Azkueren lehen eskuko lekukotasun zehatz bakarra dela baitirudi.⁶⁶

Honen konposatua bide den *atseden*-era (“V-ple-m-gip, G-goi, AN”) jo bageneza, *atseren*, *atseen*, *atsedan*, *atxeden*, *atxan*, *atxen*, *atsede*, *atsiden*, *atsedon*, *atsaden* aldaiak biltzen dira hegoaldeko hiru euskalki nagusietan eta zera eransten: “propio de la tradición meridional, aunque en el presente siglo [hots, xx.a] lo usan también algunos autores septentrionales”, “descanso, sosiego, reposo, tranquilidad, alivio, pausa” (gehi, argiro, berriago diren “gusto, placer”) adierekin izen gisa eta “descansar, reposar” aditz moduan, beti ere hainbat aldaera fonetikorekin. Mitxelenarentzat (*PT*) eta *DGV*-rentzat jatorria “*bats* + verbo mal identificado, con pérdida de aspiración en el compuesto” litzateke. Gure ustez, *atseden*-en hedadura eta esanahiak esku ematen digu *eden* aditza noizbait ez soilik hegoaldean baizik eta lurralde guztian hedatzen zela pentsatzeko eta baita ‘caber’ edo ‘contener’ ez eze bestelako esanahirik ez ote zuen galdetzeko ere.

Hipotesi eta gogoeta horiei erantzun baino lehen bada *eden*-etik bereiz ezin genezakeen hainbat eta hainbat xehetasun miatu beharreko. Hasteko, *FHV*-n (231) “com. *edeki*, vizc. ant. *edegi* ‘quitar, quitado’ eta “guip. *etekin* ‘utilidad’” lotzen dira aditz zahar zenbaitetako ahostun / ahoskabe alternantziaren bitartez [cf. *ebakil epaite-*, *egotzilekoizten*, *edukilituten*, etab.]. Gogoratzen badugu *-gi* (> *-ki*) *-n* aditz enbor zaharragoei erantsi zaiela (ikus Lakarra 2006c: § 5.3), atera behar dugu, batetik, *eden* dela goiko aditz horien guztien jatorrian dena —baita aurrekoaren *ireki* kausatiboarenean ere seguruenik—⁶⁷ eta, bestetik, baita *eten* eta bere eratorrien ere.

Honenbestez, kontuak asko aitzinatzen dira: hasteko, *eten* (**eden* → *edeten* > *ete-ten* → *eten*) garai eta euskalki orotan lekukotua dugu; jarraitzeko, bere adierak *eden*-enak baino are interesgarriagoak dira gure helburuetarako: “1. romper, rasgar, desgarrar; (menos frec.) cortar (una planta o flor con las manos). Es especialmente frecuente referido a hilos, cuerdas, cadenas y objetos similares, y a la ropa (su sentido principal es ‘romper algo tirando de ambos extremos’); se emplea también referido a las venas” eta, bereziki, “2. (V-m-gip, G-azp, S [baina baita Axular, Pouvreau eta Sarako Etxeberri]) interrumpir(se), cortar, romper” edo “3. (general), quebrantar(se), debilitar(se), extenuar(se), agotar(se), reventar de cansancio; consumir(se)”. Labur, uste dut *eden*-en adieren gunea oso hurbil zela ‘finish’-etik, eratorri modernoak baino askozaz hurbilago, nolana ere.

Aurrekotik iraganeko adizki sintetikoak lehenagoko [CVC aditz nagusia + **eden* ‘amaitu, etab.’] egituratik datozela ondoriozta genezake; laguntzaile gisa gramatikalizatu ondoren, seguruenik, azkenean CVC-VC eman du: **khar*, **thor*, **khus* + (*d*)*en* > **kharren*, **thorren*, **khusen*. Horrenbestez, euskarak munduko hizkuntza askok ibili duten bide bera ibili du perfektoko perifrasiari dagokienez, eta baita, ondorioz, adizki sinte-

⁶⁶ *eden*-en eratorriek (*edendun*, *edengaitz*, *edentsu* edo *edentzaile*-k [baina ez *Z edenehi* “qui est aisément contenu, aisément calmé” (Larrasquet) bitxiak]) berankor eta *Hiztegi Hirukoitza*-ren zordun dirudite, ez herrikoi eta antzinako.

⁶⁷ Orobat, **d*- > *l* ondoren, *erein* ‘sembrar’ eta *jarein* ‘derramar, etc.’ modernoagoek ere (ik. Lakarra 2007a: § 4.3 eta hemen § 1.3.2).

tikoei dagokien ere,⁶⁸ gorago (§ 3.2) perifrasi inperfektiboez eta dagokien forma sintetikoaz ikusi bezala.⁶⁹

3.4. “give”-en gramatikalizazioaz

“Hizkuntza ozeaniko” [hau da, Pazifikoko hizk. austronesio] askok hainbat eratarata deitutako egiturak dituzte: “verb-prepositions”, “verbal prepositions”, “prepositional verbs”... Deitura edo deizioek eurek argiro erakusten dute formok anbiguoak direla: aditz ezaugarri formalei dagokienez, hizkuntza horietan horrelako asko dituzte baina ez guztiak; funtzioari dagokionez, preposizioak bezalakoak dira, izen sintagmen arteko erlazioak markatuaz.

Badirudi “give” aditzaren gainean eraturako multzo-aditz egituraren gramatikalizazioa oso zabaldurik dela hizkuntza ozeanikoetan:⁷⁰ Lichtenberken artikulu zehatzean (1985: 72-73) ikus litekeenez, aitzin-ozeanikoz baten **pa(nñ)i* ‘give’ aditz bat, gero familiako hainbat hizkuntzaren gramatikako morfema bilakatu zena. Aitzin-aditz horrek ondoko hizkuntzetan dituen gramatika-islek helburu (*goal*) eta ‘hartzaile’ (*beneficiary*) funtzioa erakusten dute beti, baina hainbat hizkuntzatan beste gramatika funtzio zenbait ere erantsi zaie. **pa(nñ)i*-ren isla gramatikalek aditzen propietate bat mantendu dute: helburua, ‘hartzaile’ edo enparatuko partaideak aditz iragankorra kodatzeko erabiltzen den atzizki-sare beraren bitartez kodatzen dituzte. Beste zenbait hizkuntzatan **pa(nñ)i*-ren isla gramatikalek aditz ezaugarriak galdu dituzte eta horien orde zuzenien beste batzuk hartu, “posesibo zuzen” egituren buru gisa arituaz eta ja-

⁶⁸ Badakit badela beste gramatikalizazio bide bat ere: \emptyset morfema, alegia (cf. Bybee et al. 1994); horrelako zerbait dirudi Schuchardten hipotesiak, iraganeko *e*-forma jokatu gabeetako **e-* (> *e-*, *i-*, *j-*) eza-gunarekin lotuaz. Horrela balitz, iraganeko sintetikoak (< perfektiboak) orainaldikoak baino askozaz zaharrago lirake; bestalde, afijoei dagokienez, egiantzeko dirudi inperfektiboak izatea eta ez bestek markatuak (*da-*, cf. Trask 1977), baina ez dakit nahita nahiez horrela izan behar duen Lag > Aurr bihurteta baino lehen. Bada hemen zer ikertu, oraindik; alabaina, aski segurua dena zera da, aditzaren akabuan dela iraganeko marka beste hainbat hizkuntzatan bezala (cf. sei ohar gorago) eta hori dela MAE batean ‘finish’ aditz bati dagokion leku logikoa (“ikonikoa”).

⁶⁹ Cf. “The most common dynamic verb source is ‘to finish’ or ‘to be finished, ready, complete’. In such cases the relation between the lexical meaning and the grammatical meaning is very clear and direct. We find ‘finish’ as a source for completives in seven languages, and for anteriors in two. Similar suggestive evidence is available from other languages as well (...)” (Bybee et al. 1994: 56).

Bilakabideari dagokionez hara apur bat aurrerago:

(...) because we find anteriors with ‘finish’ as a lexical source, we hypothesize that completives, especially those from ‘finish’, may develop into anteriors (...) a difference between the ‘finish’ versus the ‘put into’ completives exists besides the one mentioned above: the ‘finish’ completives become more generalized anteriors, while our evidence suggests that the ‘put into’ completives do not; we have no instances of an anterior from a directional source hinting of ‘into’ (Bybee et al. 1994: 60).

⁷⁰ Lordek (1993: 31) ere bere 3. atalaren (“Verbs and recipient/benefactive marking”) hasieran oharitzen gaitu ezen “The preposition introducing Recipient and/or Benefactive noun phrases is often similar in form to or homophonous with a verb meaning ‘give to’ or ‘show to’”, *twi*, *yoruba*, *engeni*, *ewe*, *awutu*, *senufu* hizkuntzak, karibear kreoleak eta asiarrak hizkuntzetako adibideekin (*mandarina*, *tai*, *vietnamita* artean). Azterketaren xehetasunak Lichtenberken artikulu mardulekoak baino urriago diren arren, Lorden aipatu pasartean aurki litezke hizkuntza horietarik ateratuko antzeko egiturak eta ‘give’-ren gramatikalizazioaren urrats ezberdinak.

bedunak kodatzeko erabiltzen diren atzizki berberen bitartez kodatzen dira helburu/hartzaile kideak. ‘Give’ aditza izenki-markatzaile bilakatzen da, lehenago **pa(nñ)* *i* aditz marka zela erakusten duen tarteko egoera baten bitartez, aditz-gisako (“verb-like”) izatetik izenki-gisako (“nounlike”) izatera aditz-markaren anbiguitateak eragindako berranalisi batez igaro zelarik.

wan-gau tongo-m momo
give-me POSS-thy tobacco
‘Give me some of your tobacco’ (Gitua: ‘give’; Lichtenberk 1985: 10)

guap uzak lam pan-gau
thou.do knife come PANI⁷¹-me
‘Bring the knife to me’ (Gitua: hartzailea; Lichtenberk 1985: 10)

goko wani-au
speak PANI-me
‘Speak to me’ (Sugu: datibo marka; Lichtenberk 1985: 10)

Was-zen boz- i-sa-e pini-din
W.-noble pig he-stab-it PANI-them
‘Old Was butchered pigs for them’
(Gedaged: “dativus ethikus”; Lichtenberk 1985: 11)

na-na-lam pan ni-ngu rumwag-ei
I-FUT-come PANI.it POSS-my house-in
‘I will come from my house’ (Gitua: jatorria; Lichtenberk 1985: 13)

na-lam pan kar
I-come PANI.it car
‘I came by car’ (Gitua: ibilgailua; Lichtenberk 1985: 13)

m- pilai-n-i?o
I- play-PANI-thee
IRREAL
‘I will play for/instead of you’ (Kairiru: hartzailea; aditz atzizki; Lichtenberk 1985: 16)

lau s -e-hereva-heni-gu
me NEG -he-speak-PANI-me
‘He did not speak to me’ (Motu: aditz-trantsitibatzailea; Lichtenberk 1985: 17)

kai volau-n vati-ani ven ani-s
he he.climb-TRANS tree-coconut PANI coconut-only
REAL
‘He climbed the coconut tree just for coconuts’ (Paama: helburua; Lichtenberk 1985: 21)

Hizkuntza ozeanikoetako gertakarien laburpen honetatik abiatuta (aitzin)-euskararen morfosintaxiaren hainbat alderdiren berreraiketa eta azalpenak burura datozkigu

⁷¹ Adibideetan letra larritan da ‘give’ aitzin-ozeanikoaren oinordekoa.

berehala; hurrengo baterako utziaz zehaztasunak, hara zenbait ohar. ‘Give’ aditzari, zatika edo osorik, legozkiokoen ordainen artean zalantzarik gabe orain axola diguna *-i(n) dugu. Dakigunez, erro honek adizki jokatu gutxi eta lehen testuetarik atzeraka doazenak baino ez ditu lekukoturik. Bestalde, ezaguna da de Rijkek (1985) ekialdeko *jin* ‘etorri’ hartu zuela *indazu*, *ikedak*, *iguzu*, *dikeada* eta gainerako adizki sintetikoon partizipio gisa; alabaina, markatua dut dagoeneko egiantz handiago duela (cf. Lakarra 2003) *jin* hori **edin* ‘(de)venir’ aditz zaharretik eratorria izateak, eta horrenbestez, historikoki erabat gramatikalizatu eta jatorrizko esanahitik hustutako *nadin*, *dadin*, *nendin* *zedin*, etab. direla bere adizkiak. Beraz, goian aipatuek beste erro ia homofono eta oraindik berreraikigaberen batetik behar dute etorri.⁷²

*-i(n) aitzin-aditz horren erroaren gramatikalizazioaren aurretiko forma osoa (CVC) iristeko, beharbada on litzateke *indak*, *indazu* eta besteren -n- horiek (cf. *iguzu* baina baita *ikedak*/***inkedak* eta gainerakoen -ø-) gogoan hartzea. Erroaren forma kanonikoaz ardurarik ez zuen de Rijkek jarraoari azalpen estandarra eman zion, euskal fonetika zaharraren lege ezagunari jarraiki: cf. **artzani* > *artzain*, *lucanica* > *lukainka* edo *benedicatu* > *bedeinkatu* (FHV). Alabaina, hortik **ni-* (edo **niC*) batera behar zuen iritsi eta ez *jin*-era: izan ere, -nn- horiek ezin izan litezke erroaren -C zaharrak: dagoeneko Trasken (1990) azaldu zuen bezala, *egon*-etik *dago* (baina *dagoen*, ez ***dagon*), *joan*-etik *doa* (baina *doan*, ez ***doan*), **edun*-etik dugu (ez ***dungu*), etab., edota, aurreko atalean gehitu dugun legez (*eden* > *edeki*), -n erroetarik *edugilki* (ez ***edunki*), *egogilki* (ez ***egonki*), *idoki* (ez ***idongi*), *jagiljaiki* (ez ***jaingi*), etab.⁷³ Behar dugu pentsatu, bai, kontsonante hori, ez bertan sortua, baizik beste nonbaitetik —zehatzago, erroaren ezkerreko kontsonante kokagunetik— etorria zela horra eta, gainera, mugimendu hori *-n > -ø ondoren (cf. Lakarra 2008b) gertatu dela. Hots, **nin*-etik abiatuko ginateke (**da-ni(n)-da*, **da-ni(n)-zu*, etab.), eta ondoren silaba akabura (beti ere hurrengoko kontsonantearen aurretik, koda hutsik gelditu eta gero) aldatzen zela -*n-, eta hemen —ondoko kontsonantearen arabera—, noiz gordetzen (*indazu*, *dinden*),⁷³ noiz erortzen zelarik.⁷⁴

Nabarmena da eta edozeinek lekuske euskaraz —aipatu erro honen adizki urri arkaikoez landa— aditz honen gramatikalizazio bilakabidearen hainbat urrats ditugula:

⁷² Comrie & Aldai (2002)-n ez dakust iritiz aldatzeko argudiorik forma sintetikoen etimologiaz, eta ezta ohar zehatzik aditzaren gramatikalizazio prozesuaz euskaraz edota paraleloak gainerantzekoan, harrigarriro soilik artatzen baitira supleziolari (*eman* / -i(n)) dagokionaz; bidenabar, horretan ere Ax. eta Iparraldeko lekukotasun ugari indikatiboko -*rau-* / -*i-* aipa bide zitekeen, beharbada, nahiz eta ez dakidan horrek egileen azalpena laguntzen duen.

⁷³ Cf. “(...) one does not clearly see why relating -i-l-in- to *jin* can solve the problem of -n- better than relating -i-l-in- to *egin*. If the -n in *egin* is the participial ending rather than part of the root, why should the -n in *jin* be part of the root?” (Comrie & Aldai 2002: 149). Arazoaz ohartu arren [nahiz eta Trask (1990) ez aipatu] Comrie eta Aldairen aterabidea ez da asebetekoa, beren buruak “neutralizat” agertzera mugatzen baitira. Ikus beherago 75 eta 78. oharak.

⁷⁴ De Rijkek biltzen ditu (1998: 231-234 orr.) erro honen adizkien ageraldaldi gehienak.

⁷⁴ Bidenabar, **nin* erroa dohainik dugu, ezinbestekoa baita (cf. Lakarra 2003) *ibintz* ‘rócio’ azaltzeko; cf. *aban-tz-i* ‘olvidar’, *ohol* ‘tabla’, *ahal* ‘poder’, etab., hurrenez hurren **nan*, **nol*, **nal* eta besteren erreduplikazioak.

- 1) *diguzu, zenion*, etab., *di-* indikatiboko aditz iragankorretako datiboko laguntzailearen adizkiak;
- 2) mendebaleko hizkera batzuetan ikusterrazago izan arren gainerakoetan ere suposatu behar ditugun datiboko hainbat formatako hasierako zenbait palatalizazio: bizk. *dator / jatorko, dabil / jabil*, etab.;
- 3) datibo etikoarenak: *zatorrek* [**d'*-batetik];
- 4) perfektiboko marka zaharra (*-i*): *etorr-i, ekarr-i*, etab.;⁷⁵
- 5) aditzeko “helburu” (purpose) marka: *nabi dut ekarri*;
- 6) zenbait aditz jokatugabetako *i-* aurrizkia: cf. *inotsi, izeki, irakin, irabazi, *e-izan (izan)*.⁷⁶
- 7) adizki sintetikoetako datibo marketako “dative-flag” (Trask) delakoa: *zait, diezaion*, etab.;⁷⁷
- 8) *-i* (sing. *-ari*, pl. *-ei* eta gainerako aldaerak) izenki eta pronominaletako datibo marka;
- 9) partitiboaren oinarria, zeinari eransten zaion ablatiboko edo aditzlagun modaletako *-ka* marka: *etxerik* (ez du);
- 10) orobat, prosekutibo arkaikoetakoa: *harik hona, etxerik etxe*;
- 11) *lan-ari lotu natzaio, hiriari buruz doa*, etab. bezalako zenbait egitura.

Bidebatez, **nin*-en oinordeko gisa, IS-n ez da *-i* bokal hutsa baizik; AS-n bokalaz gainera *n* bat ere —ez beti bera, nahita nahiez—⁷⁸ agertzen zaigularik. Gertakari hau egokiro doa Lichtenberkek (1985) erakusten duen aditz horren gramatikalizazio prozesuarekin: lehenik (higadura gutiagoez, beraz) AS-n, ondoren IS-n. Logika honek eskatuko luke palatalizazio hutsaz kanpoko segmenturik gorde ez duen datibo etikoa azkena izatea bere gramatikalizazioan; itxura batean ez dirudi guztiz desegoki (cf. Alberdi 1986, 1995, 1996).⁷⁹

⁷⁵ **nin*-en gramatikalizaziotik abiatuaz Trasken (1990) azalpena *-i* eta *-n* konjugazioak aurreko garaierarako bateratzea are errazagoa eta bistakoagoa da, noski, nahiz eta azken analisis ez izan *-i* soila partizipio marka eta (cf. 78. oh.) erroko *-n* zenbaitek ere, beharbada askok, zerikusirik izan kategoria horrekin. Gogora bedi § 1.5.5-ean ikusia australiar aditzen konjugazio marken jatorriaz.

⁷⁶ Oregik dioenez “ba dira euskeraz, egun NORK-dun gisa erabilten diren eta, aditz-gaiz, HURA itxurakoa baizik ez daramaketen aditz batzu, IZEKI eta IRAKIN adibidez [Lardizabalen eta Larramendiren gramatiketako eta Schuchardten datuekin] (...) esanahiz aldatuta hartua dute, noski, oraingo bere NORK-dun itxura. Aditzok ere, egun NORK dena inoiz NORI-ren bidez eman zitekeenaren egiztagarri ditugu beraz” (1974: 275). Nire zerrendatxotik kanpo uzten ditut haren *jario, eragon* eta *eraunsi* kontu diferenteak baitira berarentzat ere: Oregi “aditz-jabe” eta “aditz-gai”-ez ari da eta ez aurrizki honetaz (ez du horren inolako aipamenik egiten) pasarte horietan, eta hortik nahastea berezko *i-* dutenak eta soilik bigarren silabako bokal altu edo diptongo baten asimilazioz sortuak (*irudi, iraun*, etab). Bidebatez, *izan* eta *irabazi* ez dira hor ezertarako ageri.

⁷⁷ Honek dakar —Schuchardtek esandakoaren aurka— belarez hasitako formak (*gi* eta, batez ere, *k(i)*), ez soilik berankorrako baizik eta arkaismo gutxiagoko direla, berranalisi edo analogiaz atereak.

⁷⁸ Hemen zehazterik ez dudan arren (cf. Lakarra 2007b) aditz-erro akabuko -C ezberdinen kopuruak begiratuaz badirudi halabehar hutsez eman litezkeen baino *-n* gehiago direla gainerako -C txistukari edo ozenen aurrean: *esan, *ezan, etzan, *edun, *edin, *edon, joan, ipini* eta beste asko —legokioke %20tik gora garbiri (% 50etik hurbilago)— *ibili, *edul, ekarri, etorri, ikusi* eta besteren baten aurrean; gertakari hau ere ez ote **nin* horren, ez soilik *-i* baten, eransketaren alde mintzo?

⁷⁹ Ez naiz hemen arituko *-i* kausatibo eta pasiboaz (cf. txinera eta ekialdeko beste zenbait hizkuntza) eta partizipio markaz; hobe esan, beharko genuke aztertu aditz jokatu / aditz jokatugabe bereizkuntza garbirik ez duten hizkuntzetan zein den infinitiboaren, partizipioaren eta besteren natura edo bilakabi-

4. Amaiera (behin-behinekoa)

Important evidence for earlier states of affairs will probably be found in small, isolated residues, as Indo-European historical linguistics has already shown. For instance, a tiny pocket of several verb forms may tell us more about an earlier stage, than large numbers of regularized or levelled forms within languages (Merlan 1979: 73).

Azken urteotako hainbat lanetan morfemen forma kanonikoan oinarritu eta, gero, tipologia holistiko diakronikoak (THD) gidatutako aitzineuskararen berreraiketa izan dut ikergai nagusi eta, aurrerapenak gora-behera, niretzat ez eze besterentzat ere oraindik alorrean egitekorik bada, zalantzarik gabe. Monosilabismoak (Lakarra 1995hh) eraman ninduen egitura isolatzaileran (2005) eta, horrenbestez, euskara modernoarentzako onartu ohi den egitura “jatorretik” urrutira: ez SOV, ez atzizki sistema aberats, ez aditz-joko ugari amaitezinik, ez erro jokatuak ehundaka, ez ergatiborik, ez antzekorik... Horrelako ezaugarriak eta horiekin —fonologian, morfologian eta sintaxian— bateragarriak diren hainbat lotzen eta azaltzen lagundu ahal gaitu THD-ak eta baita mende luzeetako aldaketa orokor etengabearen ondorioz (Sapirren deribak hartaraturik Lakarra 2006a-n aldarrikatu legez) hizkuntza isolatzaile morfosilabiko egoera batetik beste hurruneke batera (eranslera) igarotzen ere (cf. tani hizkuntzez § 1.5.6).

Forma kanonikoak tipologo eta hizkuntzalari teorikoen orokortasun eta abstrakzioak hizkuntzaren birreraiketa praktikoa eta estandarrera bideratzen ditu, hainbat hizkuntza-familia eta ikerketa tradizio ezberdinetan landu eta trebatutako iragazkien bitartez: egitura jakin bateko morfemak dira soilik onargarri, ez gorputzik (hankarik ez bururik esatera nindoan) gabeko kategoriak, munduko gainerako hizkuntza guttietan edo gehienetan kide edo arrastorik izan arren. Hori bai, THD-ak aukera ezberdinen artean hautaketa erraz diezaguke eta baita —guretzat garrantzitsuago duguna dagoeneko Mitxelenak segmentuz-segmentuzko berreraiketa ia agortzeraino eraman zuelarik— aurkez diezaguke aukera berririk ere gramatikalizazio teoria eskasago baten erruz lehen antzeman gabeko berreraiketa- datu eta gai berriak bistaratuaz eta erabilgarri bilakatuaz (cf. Lakarra 2006a).

Aurreko lanetan (Lakarra 2007a, 2007b) aditz sintetikoa urria eta —sistema gisa bederen— aspaldidanik agorra zela, gure gramatikari zaharrek eta euskaltzale sutsuek famatu dituzten dozenaka hizki eta komunztadura markak ez direla betidanikoak eta are artean baino aditz “inpersonal” bateko froga gehiago bildu ditugu, nik uste. Orain aditz joko sintetiko oinarritzkoenak (“orainaldiak” eta “lehenaldiak”) noizbait jokatu eta komunztaduraz —persona, denbora, modu, aspektu— josiak ez baizik eta eurak ere —Erroma eta besteren eragin gaiztoak baino askozaz lehenago, jakina— **dar* (> *jarrri*) eta **den* (> *eden*) erroen gainean perifrastikoak eta inongo markarik gabekoak izan zirela (multzo aditz asimetrikoak, zehatzago) aldarrikatzeko zenbait froga aurkeztu dugu. Multzo-aditzen arrastoak, gainera, ez dira horretara mugatzen: hor da gure “give” aditzaren *-i(n)-* [**e-*

dea (cf. 20. oh.). Lakarra (prestatzen-2)-n nahi nuke atal honetan eta bestetan ukitu MAE-z luzazago aritu.

nin] kide ugariaren ezin konta ahalako gramatikalizazio samalda, dela IS-n, dela AS-n. Badira (baziren)⁸⁰ beste hainbat prozesu ere: “until” (*-raino*), konparatiboak (*-ago*, *baino/baina*) mozio aditzetik, “take”-tik sortutako **har* 3. graduko erakuslea, *-tza(i)* prolatiboa, plurala eta *-tze* aditz izena (< *-tz(a)*), “lie” aditzetik, “finish”-etik sortutako “plurala” (*-del-te/-e*),^{80a} etab.^{80b}

Zalantzarik gabe, zer zehaztu, zer azaldu, zer erantsi eta zer aldatu gelditzen da, noski; alabaina, nago aurreko berreraiketa eremuan, THD-rik ez forma kanoniko-rik gabe bere hatsarrietan, ez zirela galdekizun ezta aztergai ere. Bestalde —zuhaitzak fruituetarik ezagutzen baitira—, berreraiketa alor berriotako emaitzek (batez ere sortu eta sortzeko diren galdera berriek) hurbilketa orokorraren, berreraiketa sako-nagoaren⁸¹ eta handik honako deribaren zilegitasuna eta nolabaiteko bidezkitasuna erakusten dutela deritzot.

⁸⁰ Aditz izena eta pluralaren artean izan diren loturez (*-tz(e)* < *-tza* : *-tza* toponimian zein aditzean, *-eta* (id) : *-eta* (id), gehi *-te* : *-del-te/-e*) aritu beharko dugu noizbait; artean Bybee et al. (“§ 5.9. Iteratives”: 160hh)-n badira horretaz zenbait ohar interesgarri:

The plurality or repetition in iterative meaning does not apply just to the action itself, but often has consequences for the participants in the action (161);

Those iteratives which are also used to signal plural or distributed participants might have come from quantifiers. The Island Carib iterative can also be used to pluralize nouns, and the Baluchi iterative suffix *-an* is the same as the plural definite suffix used on nouns. In some cases of reduplication, the effect on verbs is iteration, while the effect on nouns is pluralization. The implication of this is that plural or distributed meaning is probably original to the constructions and not a later development during grammaticization (164).

Ez dakit azken hau horrela den, erreduplikaziotik landa bederen; (postura aditzeko) MAE-etan kontrakoa iruditzen zait seguruago. Hara liburu eta atal bereko ondorioetan:

A second, less common expression of aspect likens verbal aspect to nominal number; for example, we found many cases of iteratives expressed by reduplication (which is often also used for noun number) and two cases of markers that can also be used to pluralize nouns. Iteratives also sometimes have uses that indicate a plural absolutive argument, or distribution over several entities. However, it should also be remembered that completives (which give rise to anteriors and perfectives) also may have uses indicating multiple participants. Thus although there is some indication that iterative can be viewed as parallel to noun plural, the overwhelming evidence from grammaticization supports the spatial metaphor for the understanding of aspect (175).

^{80a} *-raino*, *baino/baina* eta *-ago-ri* buruz ikus Lakarra (inprimategian-a: azken atala). Hara orain Zavala (2006: 296)-n olutekeraz (Veracruz): “The grammaticalization of the verb meaning ‘finish’ into a third-person plural marker is common in several languages of the Mixe-Zoquean family. This type of development seems to be an areal feature (...)”. Zergatiaren xehetasunetan (edo azalpenetan) ezin sar naiteske —ik. bertan Zavala— baina begibistakoa da euskaraz zein olutekeraz 3p.pl-a eta iraganaren gramatikalizazioa aditz beretik (“finish”) abiatuz garatu dela. Testuan aipatu gainerako MAE-ei buruzko paraleloak aurkitzeko aski da Lord (1993) eta Aikhenvald & Dixon (2006)-ra jotzea.

^{80b} Beharbada *-rantz*, *-rontz*, *-runtz* ez dator **-ra* + *ontzi*-tik (pace Gómez 2005) **-ra* + *dontz* batetik baizik (cf. *-raino* < **-ra-din-no* eta ez **-ra-gino*, de Rijk 1992-k nahi bezala); ik. Lakarra (inprimategian-a: azken atala).

⁸¹ Cf. “The languages described here tend to share a number of typological similarities. Most, but not all, have VO (verb + object) ordering with verb serialization. Most prefer only one object per verb, but some permit two objects. Most are isolating, with little inflectional morphology. Syllable structure is typically simple, and many of the languages have lexical and/or grammatical tone distinctions. Verb roots are often monosyllabic; verb compounding sometimes occurs” (Lord 1993: 235).

Patxi Goenaga irakasleari bere aspaldiko eta oraintsuagoko irakatsi ordainezinak bihurtzeko asmotan ez baizik eta bera eta gainerako sintaxilari lagunei, amuren batez euskara zaharraren eta aitzineuskararen gramatika berrirantz erakartzeko gogoz bildu ditut honainoko hasi-masiak. Gai berriren batzuk (multzo-aditzak, demagun) eta gai zaharrak (aditz sintetikoak eta perifrastikoak, esaterako) modu berriren batez ikusteko aukera —beharra eta nahia— erakutsi gura izan dut. Gogaikarri edo aspergarriegi ez baizik eta gogoeta-gai gerta balekizkio asebetarik nintzateke; bide honetarik edo beste batzuetarik historiaurreko euskararen gramatika eta historiak erakusten digun aldaketa etengabea argitzen joateko pizgarri eta bihotz-esportzagarri balira, zer sari hoberik?

5. Bibliografia

- Aikhenvald, A. Y., 2006a, "Serial verb constructions in typological perspective" in Aikhenvald & Dixon (arg.), 1-68.
- , 2006b, "Serial verb constructions in Tariana" in Aikhenvald & Dixon (arg.), 178-201.
- & R. M. W. Dixon, (arg.), 2006, *Serial verb constructions. A cross-linguistic typology*. Oxford U. P.
- Alberdi, J., 1986, "Euskarazko tratamenduen ikuspegia: I. Historia apur bat", *ASJU* 20, 149-202.
- , 1995, "The development of the Basque system of terms of adress and the allocutive conjugation" in Hualde, Lakarra & Trask (arg.), 275-293.
- , 1996, *Euskararen tratamenduak: erabilera*. Iker 9, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Andersen, H., 1990, "The structure of drift" in H. Andersen & K. Koerner (arg.), *Historical linguistics 1987*, John Benjamins: Amsterdam-Philadelphia, 1-21.
- Anderson, G. D. S., 2006, *Auxiliary Verb Constructions*. Oxford U. P.
- Artiagoitia, X., 1990, "Sobre la estructura de la sílaba en (proto)vasco y algunos fenómenos conexos", *ASJU* 24: 2, 327-49.
- , P. Goenaga & J. A. Lakarra (arg.), 2002, *Erramu Boneta: Festschrift for Rudolf P. G. de Rijk*, *ASJU*-ren Gehigarriak XLIV, EHU / UPV, Bilbo.
- Baker, M., 1991, "On the relation of serialization to verb extensions" in Lefebvre (arg.), 79-102.
- Baldi, Ph., 1990, (arg.), *Linguistic change and reconstruction methodology*. Mouton de Gruyter, Berlin-New York.
- Bybee, J., R. Perkins & W. Pagliuca, 1994, *The evolution of grammar. Tense, aspect and modality in the languages of the world*. U. of Chicago P.
- Campbell, L., 1990, "The Mayan languages and linguistic change". In Baldi (arg.), 115-130.
- , 1997, *American Indian languages*. Oxford U. P., New York-Oxford.
- , 1998, *Historical linguistics. An introduction*. Edinburgh U. P.
- Carlson, R., 1991, "Grammaticalization of Postpositions and word order in Senufo languages", in Traugott & Heine (arg.), II, 201-223.
- Comrie, B. & Aldai, G., 2002, "Suppletion in the Old Basque verb "to give": a typological perspective" in Artiagoitia, Goenaga & Lakarra (arg.), 145-151.
- Craig, C. G., 1991, "Ways to go in Rama: A case study in polygrammaticalization", in Traugott & Heine (arg.), II, 455-492.
- Diller, A. V. N., 2006, "Thai serial verbs: cohesion and culture" in Aikhenvald & Dixon (arg.), 160-177.

- Dixon, R. M. W., 1977, "The syntactic development of Australian languages" in Li, Ch. N., (arg.), *Mechanisms of syntactic change*. University of Texas, Austin: 365-415.
- , 1980, *The languages of Australia*. Cambridge U.P.
- , 1982, "Where have all adjectives gone?". In *Where have all adjectives gone? And other essays in semantic and syntax*. Berlin: Mouton, 1-62. 1977koaren bertsiio zuzendua.
- , 1990, "Summary report: linguistic change and reconstruction in the Australian language family". In Baldi (arg.), 393-402.
- , 2002, *Australian languages*. "Cambridge language surveys", Cambridge.
- , 2004, "Adjective classes in typological perspective". In Dixon & Aikhenvald (arg.), 1-49.
- , 2006, "Serial verb constructions: conspectus and coda" in Aikhenvald & Dixon (arg.), 338-350.
- & A. Y. Aikhenvald, (arg.), 1999, *The Amazonian languages*. "Cambridge language surveys", Cambridge.
- & —, (arg.), 2004, *Adjective classes. A cross-linguistic typology*. Oxford U.P.
- Donegan, P. & D. Stampe, 1983, "Rhythm and the holistic organization of language structure" in J. Richardson et alii (arg.), *Papers from the Parasession of phonology, morphology and syntax*. Chicago Linguistic Society, 337-353.
- & —, 2004, "Rhythm and the synthetic drift of Munda", *The Yearbook of South Asian Languages and Linguistics 2004*, de Gruyter (Berlin-NY), 3-36.
- Durie, M., 1988, "'Verb serialisation' and 'verbal prepositions' in Oceanic languages", *OL* 27, 1-23.
- Enfield, N. J., 2002, "Semantics and combinatorics of 'sit', 'stand' and 'lie' in Lao" in Newman (arg.), 25-41.
- Frajzyngier, Z., 1997, "Grammaticalization of number: from demonstratives to nominal and verbal plural", *LT* 1, 193-242.
- Garrett, A., 2004, "The evolution of Algic verbal stem structure: new evidence from Yurok", UCB-ko eskuizkribua.
- Genetti, C., 1991, "From postposition to subordinator in Newari", in Traugott & Heine (arg.), II, 227-255.
- Gibbs, R. W., 2002, "Embodied standing and the psychological semantics of *stand*^k in Newman (arg.), 387-400.
- Givon, T., 1991a, "Some substantive issues concerning verb serialization: Grammatical vs cognitive packaging" in Lefebvre (arg.), 137-184.
- , 1991b, "Serial verbs and the mental reality of 'event': Grammatical vs. cognitive packaging" in Traugott & Heine (arg.), I, 81-127.
- Gómez, R., 1994, "Euskal aditz morfologia eta hitzordena: VSO-tik SOV-ra" in J.-B. Orpustan (arg.), *La langue basque parmi les autres*. Izpegi, Baigorri: 93-114.
- , 2005, "De re etymologica: vasc. -(r)antz 'hacia'". In P. Etxeberria & H. Knörr (arg.), *Nerekin yaio nun. Txillardegiri omenaldia*. Iker 17, Euskaltzaindia, Bilbo: 273-280.
- , & K. Sainz, 1995, "On the Origin of the Finite Forms of the Basque Verb", in Hualde, Lakarra & Trask (arg.), 235-274.
- Goddard, C. & J. Harkins, 2002, "Posture, location, existence and states of being in two Central Australian languages" in Newman (arg.), 213-238.
- Good, J., 2005, "Reconstructing morpheme order in Bantu. The case of causativization and applicativization", *Diachronica* 22, 3-57.
- Guirardello-Damian, R., 2002, "The syntax and semantics of posture forms in Trumai" in Newman (arg.), 141-177.

- Hajek, J., 2006, "Serial verbs in Tetun Dili" in Aikhenvald & Dixon (arg.), 239-253.
- Hale, M., 1991, "Misumalpan verb sequencing constructions" in Lefebvre (arg.), 1-36.
- Hopper, P. J., 1991, "On some principles of grammaticization" in Traugott & Heine (arg.), I, 17-35.
- Hu, J., H. Pan & L. Xu, 2001, "Is there a finite vs. nonfinite distinction in Chinese?", *Linguistics* 39, 1117-1148.
- Hualde, J. I., J. A. Lakarra & L. Trask, (arg.), 1995, *Towards a history of Basque language*. John Benjamins: Amsterdam & Philadelphia.
- & Ortiz de Urbina, J. (arg.), 2003, *The Grammar of Basque*. Mouton de Gruyter.
- Hyman, L., 1975, "On the change from SOV to SVO: evidence from Niger-Congo" in Li (arg.), 113-148.
- , 2004, "How to become a 'Kwa' verb", *JWAL* 30, 69-88.
- Ingram, A., 2006, "Serial verb constructions in Dumo" in Aikhenvald & Dixon (arg.), 202-222.
- Keegan, J. M., 2002, "Posture verbs in Mbay" in Newman (arg.), 333-358.
- Kilian-Hatz, Ch., 2002, "The grammatical evolution of posture verbs in Kxoe" in Newman (arg.), 315-331.
- , 2006, "Serial verb constructions in Khwe (Central-Khoisan)" in Aikhenvald & Dixon (arg.), 108-123.
- Kuteva, T., 1999, "On 'sit' / 'stand' / 'lie' auxiliation", *Linguistics* 37, 191-213.
- , 2001, *Auxiliation. An Inquiry into the Nature of Grammaticalization*. Oxford U. P.
- Kuznetsova, N. G., 2006, "Morphological reanalysis in the Selkup verb" in E. J. Vajda (arg.), *Languages and prehistory of Central Siberia*, Benjamins: Amsterdam-Philadelphia, 151-156.
- Lafon, R., 1943, *Le système du verbe basque au xvième siècle*. 2. arg. Elkar, Donostia, 1980.
- , 1999, *Vasconiana, Iker* 11, Euskaltzaindia: Bilbao.
- Lakarra, J. A., 1986, "Bizkaiera zaharra euskalkien artean", *ASJU* 20, 639-682.
- , 1995, «Reconstructing the root in Pre-Proto-Basque» in Hualde, Lakarra & Trask (arg.), 189-206.
- , 1996, *Refranes y Sentencias: ikerketak eta edizioa*. Euskaltzaindia-Bizkaiko Diputazioa.
- , 2002a, "Ez zirenez: **TVTV eta haren lagunez: I. So bat erro disilabiko kodagabeez". *ASJU*-n argitaratzeko.
- , 2002b, "Etymologiae (proto)uasconicae LXV", in Artiagoitia, Goenaga & Lakarra (arg.), 425-442.
- , 2002c, "Adar, ahuntz, handi: sobre identificación de sustratos y morfología de la protolengua". in Mª J. García Soler (arg.), *TIMES XARIN, Homenaje al profesor Pedro A. Ganzarain*, UPV/EHU, Vitoria-Gasteiz, 417-429.
- , 2003, "Forma canónica, reconstrucción y etimología". *ASJU* 37, inprimategian.
- , 2004a, "Juan Perez Lazarragakoaren eskuizkribua (xvi. mendea). Lehen hurbilketa" in Gipuzkoako Foru Aldundia, *Lazarragaren eskuizkribua. XVI mendea*, Edilán-Ars Libris, Madril.
- , 2004b, "¿Bisilabos (proto)-vascos?". Argitaratzeko (inprimategian-a)-n.
- , 2005, "Prolegómenos a la reconstrucción de segundo grado y al análisis del cambio tipológico en (proto)vasco", *Paleohispanica* 5, 407-470.
- , 2006a, "Protovasco, munda y otros: reconstrucción interna y tipología holística diacrónica", *Oihenart* 21, 229-322.
- , 2006b, "Jaun eta jabe, jaio eta herio, jin eta joan... etimologiaz eta aditz zaharraz". In B. Fernández & I. Laka (arg.), *Andolin Eguzkitza gogoan*. UPV/EHU: 575-611.

- , 2006c, “Notas sobre iniciales, cambio tipológico y prehistoria del verbo vasco”, in Lakarra & Hualde (arg.), 561-621.
- , 2007a, “Causativas y otras extensiones verbales antiguas”. Inprimategian *ASJU*-rako.
- , 2007b, “Sobre los orígenes del verbo sintético vasco”. Inprimategian *ASJU*-rako.
- , 2008a, “Erro monosilabikoaren teoria eta aitzineuskararen berreraiketa: zenbait alderdi eta ondorio”. Inprimategian in J. Gorrochategui, J. A. Lakarra & B. Urgell (arg.), *K. Mitxelena Katedraren II. Biltzarra, (Gasteiz, 2007ko urria)*.
- , 2008b, “Protovasco: reconstrucción, cronología y periodización”. UPV/EHU-ko eskuizkribua.
- , Inprimategian-a, *Raíz y reconstrucción del protovasco. ASJU*-ren Gehigarriak L, Donostia.
- , Inprimategian-b, *Aitzineuskararen birreraiaketa sakonagorantz ASJU*-ren Gehigarriak, Donostia.
- , Inprimategian-c, *Ikerketak euskararen historiaz eta euskal filologiaz. ASJU*-ren Gehigarriak XLV, Donostia.
- , prestatzen-1, “220 etimologías y subiendo”. UPV/EHU-ko eskuizkribua.
- , prestatzen-2, “Verbos seriales en protovasco”. UPV/EHU-ko eskuizkribua.
- , prestatzen-3, “*nagusi, jagon*”. UPV/EHU-ko eskuizkribua.
- , prestatzen-4, “Razones para la reconstrucción de la izquierda”. UPV/EHU-ko eskuizkribua.
- & de Bernardo, P., prestatzen, “Forma canónica y etimología: de porqué *neska* ‘chica’ puede y debe ser préstamo”. UPV/EHU-ko eskuizkribua.
- & J. I. Hualde (arg.), 2006, *Studies in Basque and Historical Linguistics in Memory of R. L. Trask* (= *ASJU* XL, 1-2).
- Lefebvre, C. (arg.), 1991, *Serial verbs: Grammatical, comparative and cognitive approaches*. John Benjamins, Amsterdam-Philadelphia.
- , 1991, “Take serial verb constructions in Fon” in Lefebvre (arg.), 37-78.
- Li, Y., 1991, “On deriving serial verb constructions” in Lefebvre (arg.), 103-136.
- Lichtenberk, F., 1985, “Syntactic-category change in Oceanic languages”, *OL* 24, 1-84.
- , 1991, “On the gradualness of grammaticalization”, in Traugott & Heine (arg.), I, 37-80.
- , 2002, “Posture verbs in Oceanic” in Newman (arg.), 269-314.
- , 2006, “Serial verb constructions in Toqabaqita” in Aikhenvald & Dixon (arg.), 254-272.
- Light, T., 1978, “Tonogenesis: Analisis and implications”, *Lingua* 46, 115-131.
- Lord, C., 1993, *Historical change in serial verb constructions*. Amsterdam: John Benjamins.
- Manterola, J., 2006, “-a euskal artikulu definituaren gainean zenbait ohar”. In Lakarra & Hualde (arg.) 653-678.
- , prestatzen-a, “Euskara eranslea ote? Oharrak deklinabidearen morfologia historikoaz”. UPV/EHU-ko eskuizkribua.
- , prestatzen-b, **Artikuluaren gramatikalizazioaz*. UPV/EHU-ko doktorego tesia.
- Matisoff, J. A., 1991, “Areal and universal dimensions of grammatization in Lahu”, in Traugott & Heine (arg.), II, 383-453.
- Matthews, St., 2006, “On serial verb constructions in Cantonese” in Aikhenvald & Dixon (arg.), 69-87.
- Merlan, F., 1979, “On the prehistory of some Australian verbs”, *OL* 18, 33-111.
- Mitxelena, K., 1956, “La lengua vasca como medio de conocimiento histórico”, *Zumarraga* 6, 49-70.

- , 1957, “Las antiguas consonantes vascas”. Berrarg., *SHLV*, 166-189.
- , 1963, *Lenguas y protolenguas*. Berrarg., *ASJU*-ren Gehigarriak: Donostia 1990.
- , 1964, *Sobre el pasado de la lengua vasca*. Berrarg., *SHLV*, 1-73.
- , 1970, “Nombre y verbo en la etimología vasca”. Berrarg., *PT*, 283-309.
- , 1971, “Toponimia, léxico y gramática”. Berrarg., *PT*, 141-167.
- , 1972, “Léxico vasco y etimología”. Berrarg., *PT*, 337-348.
- , 1974, “El elemento latino-románico en la lengua vasca”. Berrarg., *PT*, 195-219.
- , 1977a [1961], *Fonética histórica vasca*, 2. arg. hobetua eta emendatua. *ASJU*-ren Gehigarriak: Donostia.
- , 1977b, “Notas sobre compuestos verbales vascos”. Berrarg., *PT*, 311-335.
- , 1981, “Lengua común y dialectos vascos”. Berrarg., *PT*, 35-55.
- , 1985, *Lengua e Historia*, [= *LH*], Paraninfo, Madril.
- , 1987a, *Palabras y Textos* [= *PT*], J. Gorrochategui (arg.), UPV/EHU, Bilbo.
- , 1987b, *Orotariko euskal hiztegia-Diccionario general vasco*. Euskaltzaindia, Bilbo.
- , 1988, *Sobre historia de la lengua vasca*, J. A. Lakarra (arg.), *ASJU*-ren Gehigarriak: Donostia, 2 lib.
- Mounole, C., 2006, “Quelques remarques à propos de l’histoire des périphrases basques”. In Lakarra & Hualde (arg.), 745-740.
- , 2007, “Aditzaren mailegaketa euskaraz: prozesu morfonologikoak”. *Actas de las II. Jornadas de Lingüística Vasco-Románica de la Sociedad de Estudios Vascos*. Inprimategian.
- , 2008, “Sintaxi diakronikoa eta aditz multzoaren garapena: inperfektibozko perifrasiaren sorreraz”. Liburu honetan.
- , prestatzen, **Euskal aditzaren historiaz: perifrasiak*. UPV/EHU-ko doktorego tesia.
- Newman, J., 2002, “A cross-linguistic overview of the posture verbs ‘sit’, ‘stand’ and ‘lie’” in Newman (arg.), 1-24.
- , 2002, (arg.), *The linguistics of sitting, standing and lying*. John Benjamins, Amsterdam-Philadelphia.
- Noonan, M. & K. Grunow-Harsta, 2002, “Posture verbs in two Tibeto-Burman languages of Nepal” in Newman (arg.), 79-101.
- Oregi, J., 1974, “Euskal-aditzaz zenbait gogoeta”, *FLV* 6, 265-283.
- Pawley, A., 2006, “Where have all the verbs gone? Remarks on the organisation of languages with small, closed verb classes”, Rice University-ko eskuizkribua.
- Post, M. W., 2006, “Compounding and the structure of the Tani lexicon”, *LTBA* 29, 41-60.
- , 2007, “Grammaticalization and compounding in Thai and Chinese”, *Studies in Language* 31, 117-175.
- Pustet, R., 2000, “Lakota postpositions”, *IJAL* 66, 157-180.
- Reid, N., 2002, “Sit right down the back. Serialized posture verbs in Ngan’gityemerri and other Northern Australian languages” in Newman (arg.), 239-267.
- , 2003, “Phrasal verb to synthetic verb: recorded morphosyntactic change in Ngan’gityemerri” in N. Evans (arg.), *The Non-Pama-Nyungan languages of Northern Australia. Comparative studies of the continent’s most linguistically complex region*. Pacific Linguistics 555, The Australian National University: 95-123.
- de Reuse, W., 2006, “Serial verbs in Lakota (Siouan)” in Aikhenvald & Dixon (arg.), 301-318.
- de Rijk, R. P. G., 1969, “Is Basque a SOV language?”. Berrarg., in 1998, 13-38.
- , 1981, “Euskal morfologiaren zenbait gorabehera”. Berrarg., in 1998, 211-224.
- , 1985, “Un verbe méconnu”. Berrarg., in 1998, 225-241.

- , 1992, “‘Nunc’ Vasconice”. Berrarg., in 1998, 347-376.
- , 1995, “Basque manner adverbs and their genesis”. Berrarg., in 1998, 391-419.
- , 1998, *De lingua uasconum. Selected writings. ASJU-ren Gehigarriak*: Donostia.
- Rude, N., 1991, “Verbs to promotional suffixes in Sahaptian and Klamath”, in Traugott & Heine (arg.), II, 185-199.
- Rumsey, A., 2002, “Men stand, women sit. On the grammaticalization of posture verbs in Papuan languages, its bodily basis and cultural correlates” in Newman (arg.), 179-211.
- Sagart, L., 1999, *The roots of Old Chinese*. John Benjamins: Amsterdam – Philadelphia.
- , 2004, “La parenté des langues austronésiennes” in Zeitoun (arg.), 23-39.
- Song, J. J., 2002, “The posture verbs in Korean. Basic and extended uses” in Newman (arg.), 359-385.
- Trask, L. R., 1977, “Historical Syntax and Basque Verbal Morphology: Two Hypotheses”, in Douglass et alii (arg.), *Anglo-American contributions to Basque studies: Essays in honor of Jon Bilbao*. Reno, 203-217.
- , 1979, “On the origins of ergativity” in Plank (arg.), 385-404.
- , 1981, “Basque verbal morphology”, *Iker-1*, 285-304. Bilbo.
- , 1990, “The *-n* class of verbs in Basque”, *TPS* 88: 111-128.
- , 1995, “On the history of the non-finite verb forms in Basque” in Hualde, Lakarra & Trask (arg.), 207-234.
- , 1996, *Historical linguistics*. Arnold: London, NY, Sidney, Auckland.
- , 1997, *The history of Basque*. Londres, Routledge.
- , 1998, “The typological position of Basque: then and now”, *Language Sciences* 20, 313-24.
- Traugott, E. C. & B. Heine, 1991, “Introduction” in Traugott & Heine (arg.), I, 1-14.
- & — (arg.), 1991, *Approaches to grammaticalization*. John Benjamins: Amsterdam-Philadelphia, 2 lib.
- Urgell, B., 2006, “Para la historia del sustantivo verbal en vasco” in Lakarra & Hualde (arg.), 921-948.
- Wang, S.-Y., 1995, *The Ancestry of the Chinese language*. JChL, Monograph Series n.º 8, Berkeley.
- Zavala, R., 2006, “Serial verbs in Olutec (Mixean)” in Aikhenvald & Dixon (arg.), 273-300.
- Zeitoun, E., (arg.), 2004a, *Les langues austronésiennes*. “Faits de Langues” 23-24.
- , 2004b, “Typologie des langues austronésiennes de Taiwan” in Zeitoun (arg.), 41-58.